

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XIX, č. 5 / 2009

Мгр. Гавриіл БЕСКИД:
Оцінка життя і творчості Юлія Ставровского-Попрадова істориками і літераторами в розліччя періодах (8. – 11. стор.)
Портрет Ю. Ставровского-Попрадова од Василя Скакандія з Ужгороду

Маріана ЖЕЛЕЗНА і Мартін КАРАШ
були конферансьєрами і одночасно співаками галаконцерту 8. річника Співів мого роду в ТИЗ у Пряшіві

о. Михаїл ХОЛОШНЯЙ: *Александр Духновіч і бачванско-сримски Русаци з окремих огляднутом на єден його непознати твор (18. – 21. стор.)* Портрет А. Духновіча од Народного умелця України В. Скакандія

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

А яка была радість про кожного участника конкурсу в співі русинських народних співанок, Мірослава Чабака, кідь М. Железна і М. Караш го позвали на сцену ТІЗ у Пряшіві, жебы го выголосили за Лавреата Співів мого роду за рік 2009,...

... а нас вшыткых Русинів у салі Театру Йонаша Заборьского у Пряшві 17. октобра 2009 на ґалаконцерті 8. річника Співів мого роду потішыло, кідь сьме там віділи, а перед тым чули тільки молодых русинських талентів,...

ПгДр. Кіріл ШЕВЧЕНКО, др. н., Інститут російських студій у Празі

Културна і народностна політика Праги на Підкарпатській Русі в 20-ых роках ХХ. ст. (2)

По скінчіню своєї роботи в канцелярії президента республіки **Нечас** був зволений за посланця, котрий мав заступовати соціально-демократичну партію і в другій половині 30-ых років ХХ. ст. заставляв пост міністра соціальних діл. З тих позицій Нечас неперестанно обвинював політику Праги на Підкарпатській Русі.

Дякуючі тісним контактам із соціальними демократами, котри довгий період контролювали міністерство школства, много Українців обсадило важні позиції на тім міністерстві а таксамо у сфері освіти на Підкарпатській Русі.¹

Дослідну і продуману політику українізації у сфері освіти просаджовав **Й. Пешек**, котрий був на чолі школьського реферату міністерства школства в роках 1919 – 1924. Пешек енергично просаджовав українських емігрантів з Галичі як педагогів і робітників школьської системи на Підкарпатю. Нечас характеризував проукраїнську політику Пешека у сфері освіти як „праву і цалком професіональну“.² Заєдно але Пешек мав негативну репутацію у містній русофільській інтелігенції.

Й. Шіmek, котрий вимінив Пешека на тій позиції, часточно змірнив проукраїнську політику свого предходцю і преферовав чехословенських легіонарів у своїй кадровій політиці. Українофільські новинки „Свобода“, котри видавав **А. Волошин**, в октобрі в р. 1930 виядрівали неспокійність з часточнов ревізіов проукраїнської політики Праги в першій половині 20-ых років ХХ. ст. Подля слов „Свободи“, „поки бы Чехы продолжали в такой политике, котра была реализована в первых пятих роках, языковой спор бы у нас был наисто цалком вирішений“.³

Словенський політик і публіциста **К. Сідор**, котрий навщівив Підкарпатя зачатком 30-ых років ХХ. ст., конштатовав домінанцію українофілів у сфері освіти і школства. Подля Сідора, „за українізм є школьська справа на Підкарпатській Русі, то значить – за дух і писмо скоро вишутких школ. Духовенство греко-католицьке іде переважно тиж тым боком... Мож повісти, же українізм є

днесь домінуючов орьєнтаціов на Підкарпатській Русі“.⁴ Русофільська громада Підкарпатя ся сістематично поносовала на „насилну українізацію“ жытельства посередництвом школ і підкресльвала, же містны учітельскы конгрессы переважно выступали за заведжіня на Підкарпатю списовного російского языка.⁵

Політика підпори української орьєнтації на Підкарпатській Русі, офіціально реалізована Прагов, не находила порозуміня у части чеських політиків. Єдным з критиків української політики чеських урядів був лідер народных соціалістів **В. Клофач**, котрий скорше як другы чеськы політици збачив в українськیم русі на Підкарпатю потенціалну грозбу сепаратізма. „Не мусили сьме днесь мати збыточны языковы споры, зато же тоты споры vznikли лем од той добы, одколи Петлюрова українська армада была розпущена і велике чісло активных работников з Галичі ся зачали усаджовати у нас. Такой од початку єм розумів, же цілий проблем є вопросом штатным, же при тых спорах ся не їднать о проблем филологичный,“ писав Клофач в р. 1936. „Москва і Петроград суть далеко, там про нас ниякого політичного небезпеченства ніт, але стачіть ся попозиерати на шырїня поштокток, де на мапі Великой України щезла нам Підкарпатська Русь ай з Выходным Словенском, абы сьме порозуміли, де є політичне і державне небезпеченство...“⁶

В найвекшій мірі підкарпатскы русофілы были духовно і ідеологічно сприязнены з народными демократами **К. Крамаржа**. З тов партіов утримовали тісны довірны і організачны контакты. Є сімболічне, же Руська народна партія на Словенську, заложена в маю 1919 в Пряшові **А. Бескидом**, ведучов особноств містных русофілів і другим губернатором Підкарпатської Русі в роках 1923 – 1933, од самого зачатку была тісно споєна з народно-демократичнов партіов.⁷ Честный председа Руськой народной партії на Словенську **Др. К. Мачік** у своїм выступі на третім зъязді народно-демократичной партії в Бырні (в маю 1925) выголосив, же „мы тримлем в

Обсяг

• ПгДр. Кіріл ШЕВЧЕНКО, др. н.: *Културна і народностна політика Праги на Підкарпатській Русі в 20-ых роках ХХ. стор. (2)*

1. – 4. стор.

• ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД: *Списовный язык як інструмент етнічної орьєнтації Русинів (8)*

5. – 8. стор.

• Мгр. Гавриіл БЕСКИД: *Оцінка жывота і творчости Юлія Ставровского-Попрадова історіками і літераторами різних періодів*

8. – 11. стор.

• ПаедДр. Владимир ІЛЬКОВИЧ: *Алексій Ількович і ёго доба (1)*

12. – 15. стор.

• Др. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР: *Уж сме на своїм*

15. – 18. стор.

• о. Михайл ХОЛОШНЯЙ: *Александр Духнович и бачванско-сримски Руснаци з окремним оглядом на єден його непознати твор (1)*

18. – 21. стор.

• Мгр. о. Ярослав ПОПОВЕЦЬ: *Літургічны книги про Русинів, їх запроваджіня і хоснованя в богослужінях восточной церкви і перспектivy до будучности*

22. – 24. стор.

глубокий почливости і сьме вірны особности правого і щірого приятеля руського народа, воджатая нелем народно-демократичной партії, але тыж славяньской солідаріты, доктора К. П. Крамаржа...⁸

Підпора української орієнтації на Підкарпатській Русі Прагов была тыж продуктом заграничнополітичної ситуації. Напняты односины Чеськословенська з Польском в міжвійшовім періоді породили в офіціальних кругах Праги потребу утримувати і розвивати контакти з активістами українського руху в Польщі. Почас тых контактів українськы ідеологи сьмажыли вплинути на чеськых політиків і дотиснути їх к разантішым проукраїнськым крокам на Підкарпатю. За свого перебування у Варшаві 23. фебруара 1923 соціально-демократичный посланець **Др. Вінтр** ся стрітив на чеськословенській амбасаді у Варшаві з активістом українського руху в Польщі, адвокатом **Др. Ганкевичом**. У своїй інформації чеськословенській владі о тій стрічі Вінтр уводив, же Ганкевич вытыкав Чехам недостаточну підпору української орієнтації на Підкарпатю. Подля слов Вінтра, Ганкевич повів, же „Чехы не роблять дость, абы zdobyли симпатії містного жытельства. Школство не є цалком в порядку. Українськых учітелів мало, учебники ся друкуют в Празі страшным языком, котрый є на сміх. Теперь ся друкє книжка, котру написав Волошин іщі за мадярьской влады. Волошин ся сам той книги зрікать як недоброй, але чеськословенська влада ї росшырює...“⁹ Реакція Ганкевича на культурну політику Праги на Підкарпатю вказує, же поступне заведжіня українського языка на Підкарпатській Русі на базі традичного етимологічного правопису было критично принимане українськым інтелігенціов у Галичі, котра преферовала заведжіня списовного українського языка без огляду на языковы і культурны традиції русинського жытельства Підкарпатської Русі.

Важным аспектом проукраїнської політики Праги в 20-ых роках ХХ. ст. были односины чеськословенських урядів з грекокатолицьков церквов. Восени р. 1921 Прагу навщівив представитель грекокатоликів Выходной Галичі **А. Шептицький**. Тоту навщіву барз критично принимала містна русинська громада, главно русофільська преса. Пряшівскы русофільскы новинкы „Русь“ писали в тій звязи, же „Українство є недобра хворота,

як раковина на тілі... Тоту німецьку хвороту переносить Поляк Шептицький... На навщіві в Празі він повів Чехам, же єдинов спасов про Чехы є українство...“¹⁰

Наслідуючі skutky чеськословенських урядів указують, же погляды і рады Українців з Галичі мали важный вплив на культурну політику Праги на Підкарпатю. Наісто одограли свою роль контакты Шептицького з чеськыма католицькыма кругами, главно з главов Католицькой народной партії Шрамком, котрый мав вызначный вплив на Масаріка і Бенеша. Знамый общественный діятель Підкарпатської Русі **А. Геровскій**, котрый був добрі інформований о закулісній чеськословенській внутірній і заграничній політиці, у своїх споминах підкреслював активну підпору української орієнтації на Підкарпатю з боку католицькой церкви. Геровскій покладав А. Шептицького за главного застанцю римской політики в „западно-руськых краях“. Кінцём 30-ых років ХХ. ст. Геровскій писав, же „почас свого понад 40-річного активізованя ся у функції главы грекокатолицькой церкви в Галичі, Шептицький їй цалком зукраїнізовав. Він мать під контролєв уніатськы монастырі на Карпатській Русі, котры... суть підлегли чіну василіанів у Галичі. Тоты монастырі, до котрых суть посыланы монахы з Галичі, суть центрами української пропаганды в Карпатській Русі... Дві церковны учітельскы семінарії в Ужгороді, підлегли уніатській церкві, виховують в українськым дусі учітелів про основны школы на Підкарпатській Русі“.¹¹

Интересным є факт, же по перебуваню А. Шептицького в чеськословенській метрополі, активіты чіну василіанів з Галичі, котры шырили українську пропаганду на території Підкарпатської Русі, прудко наросли. Шпєціально важну роль в шыріню української культурной орієнтації в регіоні грала освітна і видавательська робота василіанів. Хоснуючі ефективну сіль освітних і научных штрктур грекокатолицькой церкви, чін василіанів формовав молоду генерацію грекокатолицькых священників-українофілів з рядів містного русинського жытельства на Підкарпатю.

* * *

По припоїню Підкарпатської Русі к ЧСР Прага мала рїшати важный проблем – насадити на тоту територію новы, лояльны кадры, недостаток котрых робив проблемы главно у школьській сфері і у сфері містной самосправы. Старых

мадярьскых урядників Прага не поклала за політично сполягливых. Часть мадярьскых урядників прото по припоїню Підкарпатської Русі к ЧСР одышла до Мадярьска.

З цілём добыти до новоотвореных народных школ в Підкарпатській Русі педагогічны кадры, чеськословенскы уряды ся обертали на представителів української, в меншій мірі російської еміграції. В септембрі 1919 влада ЧСР ся обернула з пропозиційов на веджіня українськых галичскых воєньскых єдноток, розміщєных в Северных Чехах, жебы послало часть тых єдноток як учітелів на Підкарпатську Русь. І так значне чісло Українців з Галичі скоро пришло на Підкарпатську Русь у функції педагогів про основны і середні школы.¹² Географічна близкость Выходной Галичі і можность перекрочіти чеськословенсько-польську граніцю і навщівляти свою фамелію в Галичі были важным фактором, котрый притяг галичскых Українців на Підкарпатську Русь.¹³

Поступно під контролю українськых емігрантів з Галичі дістала ся нелем велика часть народных школ, але тыж дакотры гімназії, враховано русинської учітельской гімназії в Берегові. Галичський родак і єден з педагогів берегівської гімназії **В. Пачовскій** твердив, же русинська форма освіти на Підкарпатській Русі была орієнтована на сусідню Выходну Галич і же галичскы емігранты підпорованы чеськыма урядниками гралы важну роль в розвитку сістємы освіти на Підкарпатю.¹⁴

Подля свідка А. Геровского, у сфері освіти на Підкарпатській Русі „доміновав хаос“. У выштыкых штирєх гімназіях на Підкарпатю (в Ужгороді, Мукачові, Хусті і Берегові) лем мала часть предметів ся учіла в російськым языку, подля російськых учебників, часть предметів ся учіла в українськым языку, але найвекша часть ся учіла в чеськым языку і з чеськых учебників.¹⁵ Культурна і народностна орієнтація містных школ і гімназій была залежна од веджіня школы і од педагогів. Окрем гімназії в Берегові, українськы педагогы з Галичі тыж доміновали в гімназії в Ужгороді. Директором ужгородської гімназії „за 15 років був родак з Галичі Аліскевич, котрый тоту гімназію цалком зукраїнізовав“.¹⁶ Заєдно але русофілы все доміновали на гімназії в Мукачові. Вызначну роль в шыріню української ідентіты на Підкарпатю гралы дві грекокатолицькы учітельскы се-

мінарії в Ужгороді (про хлопців і про дівчата), підпоровані чеськими урядами. В тих учительських семінаріях, котрі формували учительські кадри про основні школи в краю, языком навчання з ініціативи грекокатолицького духовенства був списовний український язык а процес навчання вели педагогі з Галичі.

Організація навчального процесу на Підкарпатській Русі од самого початку мала явний проукраїнський характер. Автори схвалених чеськими урядами учебників, котрі ся хосновали в основних і середніх школах Підкарпаття в шкільному році 1922 – 1923, були українськими філологами з Галичі – **Др. В. Бірчак** і представителі містної русиньської інтелігенції **А. Волошин**, котрий ся такой по припоїню Підкарпаття ку ЧСР став активним українофілом.¹⁷ Пізніше ся у вшитих школах на Підкарпатській Русі хосновала „Граматика“ українського філолога з Галичі **Др. Івана Панькевича**, котра была схвалена чеськословенським міністерством шкільства.

Од самого зачатку шкільські учебники, написані українофілами і схвалені чеськими урядами, були остро критиковані місними педагогами, котрі симпатизували з русофільськими поглядами. 14. фебруара 1922 до Мукачова був скликаний з'їзд учителів Підкарпатської Русі, котрий створив спеціальну комісію на ревізію українофільських учебників, хоснованих в школах на Підкарпаттю. Але шкільська справа чеської адміністрації Підкарпатської Русі ігнорувала рішення того з'їзду і критику комісії на адресу українофільських учебників. Орган русиньської діаспори в Северній Америці „Американский Русский Вестник“ в марцу р. 1922 в критичній реакції на шкільську політику Праги в Підкарпаттю конштаував, же „*u nás nikdo ani neznal ukrajinského jazyka a gramatiky. Pešek a Paňkevyc zavedli do nás ukrajinský jazyk a gramatiku...*“¹⁸

Основними критеріями чеських урядників при вибранню учебників про школи на Підкарпаттю была політична лояльність і сполягливість. Шкільський реферат Підкарпатської Русі у своїм выголошіню канцеларії президента републіки на ярь 1923 вказував на то, же главнов причінов одмітнутя учебника русофіла **Віслоцького** був факт, же „*v celém slabikáři nebyla učiněna zmínka o Československé republice*“ а тиж о президентови Масарікові і о припоїню Підкарпатської Русі к Чеськословенській

републіці.¹⁹ Зарівно, текст учебника галицького філолога Бірчака вець одповідав пожадавкам чеських урядників, зато же мав потребні статі „*...о президентови Масарікові, о Коменськém, о бляницьких рыцарях і о Градчанах...*“²⁰

Подля шкільского реферату Підкарпатської Русі, „*з політичного аспекту ніт в читанках Бірчака ніч завадного, наспак, всягды там, де ся статя дотулять общественногo жывогo, ся впливають на выхову цілоштатного чутя школярів...*“²¹

Єднов з ключових постав в шырїню української ідентити міджі Русинами Підкарпаття був український філолог з Галичі, автор українофільської „Граматикы“ і професор Ужгородської гімназії, **Др. Іван Панькевич**. Зачатком 20-их років ХХ. ст. Панькевич був чеськими урядниками повірений задачов – приправити учебники з языка про школи на Підкарпатській Русі в згоді з рекомендаціов чеськословенської Академії наук. Перед приходом до Ужгороду Панькевич ся активно включав до українського руху у Выходній Галичі як таємник львівської „Просвіти“ і учів у Відню і в Празі. „Граматика“ Панькевича, написана в році 1922 в згоді з пожадавками Академії наук, была заведжена як повинний учебник до вшитих шкіл Підкарпатської Русі главнов шкільского реферату Й. Пешком, котрий підпоровав українську орьєнтацію на Підкарпаттю. В згоді з рекомендаціов чеських славістів, „Граматика“ Панькевича была написана етимологічним правописом, але сучасно была орьєнтована на українські граматичні норми і в основі формувала ґрунт про поступне заведжіня на Підкарпаттю списовного українського языка. Хоць Панькевич був ініціативним застанцем заведжіня списовного українського языка на Підкарпаттю, сам сі добрі усвідомлював, же нагло завести український язык не мож з об'єктивних причін. Панькевичова „Граматика“ з року 1922 была істим компромісом міджі галицько-українськов граматичнов базов і традиційним етимологічним правописом підкарпатських Русинів. Є інтересне, же у своїх наслідуючих „Граматиках“ з року 1927 і 1936 Панькевич заховав традиційну етимологію, але цілено уводжував все вець елементів списовного українського языка.²² „Хоць прихыленці української орьєнтації мали критичне одношіня ку „Граматичі“ Панькевича, бо она не одповідала нормам списовного українсько-

го языка, без огляду на то „Граматика“ одограла барз позитівну роль“,“²³ конштаував єден з українських діятелів.

Заведжіня „Граматикы“ Панькевича як повинного учебника до шкіл на Підкарпатській Русі такой викликало численні протести русофільської громады. Новинки „Народна Школа“, орган русофільского „Учительского Товарищества Підкарпатської Русі“, на своїх сторінках часто критизували учебники підпоровані чеськими урядами і вызивали пражських міністрів, жебы перестали „*паскудити наш язык*“.²⁴ Русофільська громада Підкарпаття была подражджена тым, же русофільська „Граматика“ Сабова і другы русофільські ґраматикы написані як протиклад українофільської „Граматикы“ Панькевича аж до року 1936 не были поволени чеськими урядами як учебники про містні школи, што одпоровало реалній ситуації і пропозиціям підкарпатських учителів і громады. Наприклад, языкова комісія заставлена з представителів містної русофільської інтелігенції в децембрі 1927 ся переважно вєкшынов голосів высловила за російський як язык навчання на Підкарпатській Русі. Чотырьме членове комісії дали свій голос російському языку, двома были за український.²⁵

Не позераючи на критику з боку русофілів, „Граматика“ Панькевича ся тішыла довгодобій підпорі Міністерства шкільства ЧСР а аж до кінця 30-их років ХХ. ст. была офіційним учебником у вшитих школах на Підкарпаттю. Єднов з можных причін неперестанних симпатій урядників міністерства шкільства ку „Граматичі“ Панькевича было активне уводжування Панькевичом елементів чеської термінології до своїх „Граматик“. В писмі владі Чеськословенська в р. 1924 Панькевич в реакції на критику своїй „Граматикы“ русофільським „Учительським Товариществом Підкарпатської Русі“ одмітнув обвинєвання із „уводжування неологізмів і полонізмів“ і упозорнював чеських урядників на факт, же вшитки єго термінологічні неологізми в найвекшій мірі одповідають чеським ґраматикам.²⁶

У своїм бою проти українофільської орьєнтації русофільські активісты апелували на традиційну культурну дідовизну карпатських Русинів. У своїй полеміці проти заведжіня списовного українського языка до шкіл на Підкарпатській Русі єден з представителів містної русофільської інтелігенції **І. Гусьнай** підкреслював довгодобе єствовання „властной карпато-

руської мовної традиції“ і упозорнював на то, що „карпаторуський списовний язык мы уж предці мали і маме“.²⁷ Подля Гусьня, „усвідомлена карпаторуська інтелігенція без винятку заставала погляд культурної єдності з остатнім руським народом... Списовний язык Пушкина, Гоголя, Тургенева був тыж списовным языком Карпаторусів“.²⁸ В полеміці з Нечасом і другима чеськими урядниками, котрі обгаювали потребу заведення списовного українського мови, бо той був подля них найвеце подобний місним діалектам, Гусьняй выужыв приклад Западної Европы, главно Німецька, де подля нёго Баворы або Сасы штудують не місні діалекты, але значно одлишній од них німецький списовний язык. У своїй критіці снаг офіційної політики Праги еліміновати выужыты списовного російського мови на Підкарпатю, Гусьняй вказовав на потенціалну можливість мовного сепаратизма – наприклад ганацького – в ареалі чеського мови і твердив, що в тім припадці Чехы бы ся тыж мали право одкликовати на приклады западноевропейських народів, маючих сполочний списовний язык про дость одлишны діалекты.²⁹

Окрем выховы школярів у дусі української культурної орієнтації, велика позорність была тыж приділяна впливанню на педагогів в українському духу. В першых місяцях року 1923 з ініціативи школьного реферату зачав виходити культурний часопис „Подкарпатска Русь“, фінансований зо штатного розпчту. Редактором часопису був менований Др. Іван Панькевич. Цілем того інформаційного проекту было давати місним учителям матеріали, котрі бы выужывали в педагогічних процесі.³⁰ Розлічны історичны, етнографічны і літературны матеріали, котрі были публікованы на сторінках того часопису, докладно преферовали ідею української етнокультурної приналежности карпатських Русинів і їх єдності з Українцями Галичі.

Велику роль в тім процесі грав сам Др. Панькевич. У своїй статі о підкарпаторуськім діалектнім словнику Панькевич писав о місних діалектах як о сучасті „горського малоруського або українського мови“ і поужывав при тім терміны „Закарпатскы Русины“ і „Українці“ як синонімы, што мало пропаговати скоро незнамый в тых часах міджі місним жителством етнонім „Українець“.³¹ Часопис „Подкарпатска Русь“ виходив традиційним про місне

жителство етімологічним правописом, но заєдно уводив елементы списовного українського мови в повній згоді з орієнтацій „Граматики“ Панькевича і языковов політиков чеських урядів.

По выменованю **А. Бескида** за другого губернатора Підкарпатської Руси восени р. 1923 і по одході віцегубернатора **П. Егрнфелда**, адміністративна підпора українофілів з боку чеських урядів дакус послабла. Но предці лем у сфері освіти, де губернатор не мав скоро ніяку правоміць, домінованя українофілів все іщі было евідентне. Интересным є факт, що цалком лояльний Празі губернатор Бескид був найвеце неспокійний з великими правомочами міністерства шкoлства в кадровій політиці і з недостатком властных компетенцій в тій сфері. Почаа свого контактованя з высокими пражськими урядниками, враховано діалогу в канцеларії президента републіки – 7. децембра 1930, Бескид многораз марно жадав скінчити монопол міністерства шкoлства на менованя учителів на Підкарпатській Руси.³² Тоты пропозиції губернатора Підкарпатської Руси Прага самособов ігнорувала.

Русинська преса русофільської орієнтації твердо критізувала кадрову політику чеських урядників в Підкарпатській Руси і презентувала неспокійність з домінованєм Українців з Галичі у сфері шкoлства. У фебруарі 1934 „Карпаторусский Голос“ інформовав своїх читателів о тім, що львівскы новинкы „Діло“ вызывали галичських Українців обсиджовати місця школьських учителів на Підкарпатській Руси і давали знати о конкурзах на 183 вольных місць справців шкoл і 412 вольных місць школьських учителів на Підкарпатській Руси. „Карпаторусский Голос“ іронічно зазначив, що львівске „Діло“ мать „добры і споляглывы жрідла інформацій в міснім і школьскім рефераті, кідь так точно знає, кільки є вольных місць. Прийти на Підкарпатську Русь і здобыти чеськословенське обчанство не є про галичських емігрантів таке тяжке...“³³ Русофільська преса на Підкарпатю реґуларно пожадовала „ослободити нашы карпаторуськы школы і уряды од домінантности українських емігрантів“ і увольнити тоты міста про місних Карпаторусів.³⁴

Проукраїнська орієнтація політики чеської адміністрації в Підкарпатській Руси тримала аж до другой половини 30-ых років ХХ. ст., коли Прага під тиском наростаючої прони́мецької орієн-

тації і радикалізма українського руху мусила скоріговати свою політику односно українофілів і зробити стрічны крокы к русофілам і представителям місної русофільської орієнтації.

(Переклад з чеського мови:
Педр. Кветослава КОПОРОВА.)

Позначкы:

- 1 TEJCHMANOVÁ, S: Dokument o ukrajinské emigraci v meziválečném Československu. In *Slovan-ský Přehled*, 2, 1992, с. 193.
- 2 NEČAS, Jaromír: *Politická situace na Podkarpatské Rusi (Rok 1921)*. Praha, 1997, с. 61.
- 3 *Свобода*, 21 октобра 1930, число 40.
- 4 SIDOR, Karol: *Na Podkarpatskej Rusi. Úvahy, rozhovory a dojmy*. Bratislava, 1933, с. 53-54.
- 5 *Карпатский Свѣт*, 1931, ч. 5-6-7, с. 1207-1208.
- 6 KLOFÁČ, Václav: Můj pohled na Podkarpatskou Rus. In *Podkarpatská Rus. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání...*, с. 90-91.
- 7 *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Revised and Expanded Edition. Edited by Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. University of Toronto Press, 2005, с. 428.
- 8 *Народная газета*, 1925, ч. 10.
- 9 SÚA, fond Předsednictvo Ministerské Rady (PMR), інв. ч. 418, сірн. 37 – 40, карт. ч. 57. Zpráva posl. Dra Wintra o zájezdu do Varšavy 23. února 1921.
- 10 Русь. Пряшев, дня 13 октябрия 1921. Год I.
- 11 ГЕРОВСКИЙ, А.: Борьба чешского правительства с русским языком. In *Путьми истории. Общерусское национальное, духовное и культурное единство на основании данных науки и жизни*. Под редакцией О. А. Грабаря. Том II. Нью-Йорк, 1977, с. 93-124.
- 12 ГОДЬМАШ, П. - ГОДЬМАШ, С.: *Подкарпатская Русь и Украина*. Ужгород, 2003, с. 82.
- 13 Тамже.
- 14 Тамже, с. 83.
- 15 ГЕРОВСКИЙ, А.: цит. р.
- 16 Тамже.
- 17 AÚTGM, fond T. G. Masaryk. Podkarpatská Rus 1923/1, кр. 402.
- 18 *Американский Русский Вестник*, Гомстед, ПА., 31 марта 1922, ч. 14.
- 19 AÚTGM, fond T. G. Masaryk. Podkarpatská Rus 1923/1, кр. 402.
- 20 Тамже.
- 21 Тамже.
- 22 MAGOCSI, P. R: *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848 – 1948*. Cambridge, Mass. a London, 1978, с. 139.
- 23 КЛОЧУРАК, С.: До громадської діяльності д-ра Панькевича в Закарпатській Україні. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 1969, ч. 4, с. 260-261.
- 24 *Народна Школа*, Мукачево, септембрия 30. 1924, ч. 7.
- 25 *Народная Газета*, 1927, ч. 17.
- 26 SÚA, fond Předsednictvo Ministerské Rady (PMR), інв. ч. 588, сірн. 223, карт. ч. 131. Jazyková otázka na Podkarpatské Rusi 1920 – 1938.
- 27 ГУСЬНАЙ, И: *Языковой вопрос в Подкарпатской Руси*. Книгопечатня „Св. Николая“ в Пряшеве, 1921, с. 3.
- 28 Тамже, с. 4.
- 29 Тамже, с. 20.
- 30 *Подкарпатска Рус. Часопись присвячена для познания родного края*, 1923, число 1, с. 1.
- 31 Тамже, с. 25.
- 32 AÚTGM, fond T. G. Masaryk. Podkarpatská Rus 1926 – 1931, 22d, кр. 403.
- 33 *Карпаторусский Голос*, 8. фебруара 1934, ч. 483.
- 34 *Карпаторусский Голос*, 14. марца, 1934, ч. 510.

ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Списовный язык як інструмент етнічної орьєнтації Русинів (8)

Русинський языковий вопрос в роках 1938 – 1948 (II.)

Народны інтереси Русинів у пряшівськй реґіонї была способна обґаєвати лем ґрекокатолицька церьков на челї з єпіскопом Павлом Петром Ґойдічом, ЧСБВ. Вызначным кроком на народностнім полю была Ґойдічова вызва к своїм віруючим у формі архіпастырського писма в октобрі р. 1940, т. є. перед списованєм людей напланованым на 15. децембра 1940, котре мало послужыти замірам влады „спацифіковати рух Русинів і зміцнити позицію Словаків у ґрекокатолицькій церькви,“ котра была поважована за главный інструмент „русинізації“ выходного Словеньска.¹ Єпіскоп в нїм вызвав священників, жебы в інтересах єдноты народа высвітлили віруючим, як є важно правильно увести сі народность: „Не позераючи на то, же вшыткы належыме до єдного великого руського племена, нашы людє вжывають розлічны назвы: Русин, Руснак, Рус, підкарпатський Рус, Українець, і под., што нас без причіны розділює і ослаблює, зато барз прошу, жебы сьме в інтересі єдноты при найблизшій списованю людей ся вшыткы дали записати за Русина, за Русинку, як нас наш отець Духовіч назвав.“² Лемже внаслідку цілковой недоброй атмосфери в порівнянню з роком 1938 ся к Русинам приголосило о 7 471 людей менше.³

На основі закона ч. 309/1940 Словеньского законника з 26. новембра 1940 ся вирішило, же навчання в народных школах буде належати до компетенції церькви. Тот факт дозволив навчання і в русиньскім діалекті а зарівно видання штирех новых учебників. Правда, активіты інакшого характеру были лімітованы а сучасно продовжовала тенденція „ігноровати“ культурный центр Русинів – Пряшів. Зато дакотры словеньскы владны круги ся намагали, хоць наконець без успіху, переложыти центр єпіскопа Ґойдіча до Міджілаборець. Поволены были єдины русиньскы новинкы *Новое время* (1940 – 1944),⁴ котры выходили в Міджілабірцях. Подобно як ґрекокатолицька школьска сістема, вжывали „традічний карпаторуський язык“ (російський язык з діалектныма словами) і пропаґовали русофільску народну орьєнтацію. Покры авторы з пряшівского реґіону у войнових роках были переважно взаємно ізолованы,

яку-такую культурну роботу розвивали штуденты на універзиті в Братіславі в рамках свого штудентського клубу *Общество Добрянського* і посередництвом часописів *Студенческий журнал* (1940 – 1941) і *Ярь* (1942 – 1943).

Три лінії розвою народно-культурного жывота Русинів (русофільска, українофільска і русиньска) ся в пряшівськй реґіонї утримали і в періоді словеньского штату. Самособов, тоталітний режім, практикований в націоналній формі, і атмосфера другой світової войны загнали ослаблений – політично і численно – русиньський народный рух на Словеньску до зьявной дефензиви.⁵ Під покровительством ґрекокатолицької єпархії і з помочов діпламації і еміґрації Русины ся заміряли на захрану народностного школьства і дакількох культурных обществ. Вопрос языка був одсунутый на задній план, з котрого выходив на світло лем у звязи з рішанєм проблемів школ, пресы, партій і пропозиції на статус русиньской народной громады.

До цалком новой позиції поставило рішання вопросів Русинів на Словеньску ослободжіння Чеськословеньска. Тота позиція была „детермінована припоїнем Підкарпатської Руси к Советському союзу, позиціов Советской армії і зміцнінем лівоорьєнтованых і прокомуністичных тенденцій в республіці.“⁶ Загранічна політика Чеськословеньска ся тыж переорьєнтовала на Советський союз а з погляду внуторной політики комуністична партія ся стала найміцнішов політичнов силов у країні.

Приступ советської політики к народній ідентичности Русинів і к їх языковому вопросу був імплантований до політики сусідніх країн, котры ся дістали під комуністичну надвладу, враховано Чеськословеньска. Главно настолїня комуністичного режіму в р. 1948 значіло заґамованя природной етнічної самоідентифікації русиньского жытельства на Словеньску, як і політичных амбіцій русиньской меншыны. Комуністична партія Чеськословеньска подля прикладу Советського союзу не узнала Русинів за самостатну народность. У вшытких офіціалных документах Русинів зачали евідовати як *Українців*. В р. 1950 была зліквідована ґрекокатолицька церьков, котра в минулім періоді была найбівшов опор русиньского народностного жывота. В контексті новой комуністичной ідеології од р. 1951 ся приступило к українізації пресы, культурных інституцій а наконець

і шкільства. В таких умовах російська орієнтація була абсурдна а русинська політично нереальна, і хоча російсько-український білінгвізм іще декількох років ту доживав.

На Словенську поступно виникали інституції і народності організації, котрі у своїх назвах мали слово „український“ (*Українська народна рада Пряшівщини, Український національний театр, Реферат українських шкіл*), але їх робочим мовою і далі зоставав російський мовою.⁷ Так мовний питання, як і нерозв'язаний питання народної ідентичності Русинів ся не перестав час од часу наголосувати, наприклад на крайській конференції Комуністичної партії Словенська в Пряшіві в р. 1950 русинські делегати ся поносовали: „П'ять років по війні, а ми іще все не знаємо хто саме: Руси, Українці ці Русини. То ганьба.“⁸

Поки процес українзації тісно по другий світовій війні ся ширив помалу, од юна 1952, коли Президія Центрального комітету Комуністичної партії Словенська в Братиславі вирішила о заведенню українського навчального мови до вжитих дотоду *руських* шкіл, радикально ся змінив.⁹ Поки український мовою од р. 1949 ся в уведених школах учив лем як предмет по дві години на тиждень, так од шкільського року 1953/1954 р. ся став навчальним мовою про вжитки предмети, што принесло великі проблеми у шкільстві. Тоті кроки ся реалізували адміністративно-директивним способом, без огляду на умови і волю жителів, котрі не могли порозуміти, чом „з дня на день“ ся з Русинів мають змінити на Українців.¹⁰

Даний історичний період і політичну систему, яка Русинам насилу одняла їх народність (українізація), церков (православизація) і землю (колективізація), вистигують слова простого сільського чоловіка цитовані в українських новинах в часах політично слободніших в р. 1968, які але репрезентували погляд векшину Русинів: „Я днес як тота блудна віця, нічого не мам. Мав єм єдного бога, взяли сьте го од ня; мав єм свою народність, тиж сьте ю взяли; мав єм якусь смужку землі – і тоту сьте взяли. Вшитко, што єм мав, вшитко сьте взяли.“¹¹

Внаслідку неспокійності з новим мовою, русинське жителство бойкотувало українські культурні інституції і їх акції, в першій ряді виступлення театру, читання і передплачування преси, респ. інших публікацій в українській мові, котрі ословлювали лем українофільську інтелігенцію. Цалком природно ся стала реальність, же „одриваючі ся од народу, писателі зостають без сили, як генералі без войска“.¹²

По переході на український літературний мовою кількість бывших *руських* шкіл поступно ся зачинать зменшувати. В тій неясній етнічній і мовній ситуації Русини на Словенську глядали і находили вихід в хоснованню мови словенського а поступно і в словенській народній орієнтації. Їх рішення до визначної міри ускорив і незрозумілий мовою шкільських підручників, з яких ся мусили учіти їх діти. Наперед ся підручники привозили

з України, а пізніше – про недостаток кваліфікованих місних Українців – їх авторами ся ставали емігранти з України, зато підручники не одображали місних реальностей.

У 60-их роках місній українській інтелігенції стало ясно, же „тратить контакт з людьми“,¹³ зато на тоту ситуацію не могла не реагувати. Слободніші дискусії о специфічних проблемах пряшівської області, між котрими домінував зась старий мовний питання, довели аж слободніша атмосфера перед роком 1968. Наприклад, Іван Мацинський як ведучий Одділення української літератури Словенського педагогічного видавництва у Пряшіві і як тогочасний визначний общественно-культурний діяч отворено і остро критиковав українських писателів і культурних діячів в Чеськословенську за „підцінювання свого власного культурного ґрунту“.¹⁴ Подля нас, говорив точно о тім, што о три десятки років пізніше було назване як питання „dignitas“, т. є. етнічної і мовної гідності місного жителства.¹⁵ Барз добре познання регіональних умов, з яких сам вившов, Мацинському довели висловлювати ся о них максимально об'єктивно, але притім з чуттям, з котрим ся обертав на своїх родаків, кідь недостаток гідності у них м'яко назвав – „нашою національною хворобою“.¹⁶

Сучасно критиковав писателів за ігнорування русинських діалектів, бо тым „цю мову якоїсь Габури, Комлоші, Кам'юнки чи Вірлиха ми далі знецінюємо в очах нашого населення. А над цим найвищий час нашому братів-письменників призадуматися...“ бо „художній твор... без живого... народного слова, без барвлення дій... місцевою мовою, повинен звучати для широкого нашого читача настільки чужо..., як звучав тоді, коли він був написаний по-російськи чи на „язичі“...“¹⁷ Вирішення мовного питання Русинів Мацинський видів у підняття їх діалекту із „сьогоднішнього становища прибитості, приниженості і непотрібності“ на рівень рівноцінного члена в родині інших літературних мов.¹⁸

Подля його погляду, тото ся але мало стати „зараз після переключення нашого культурного життя з колії російських на колії українські“, лемже, як з жалем додає, тото ся не стало. Українських писателів і українську інтелігенцію в цілім варював, же кідь ся буде продовжувати такий тренд розвитку, то „свідомо підемо шляхом дальшого культурного занепаду і відірваності літератури від життя“, бо питання мови не є проблемою лем писателів, але і радіа, театру, преси.¹⁹ Усвідомлюючи собі дану ситуацію, як і факт, же в будучності лем тяжко буде ся дати комунікувати з місним жителством українським літературним мовою, дакотрі писателі зачали у бівшій мірі в своїх літературних творах вживати місні діалекти. Подібно і дакотрі пряшівські ученці української орієнтації приходять к результату, же в українських публікаціях, але і в радіо, театрі а таксамо і в школі буде треба у бівшій мірі вживати і місний говорний мовою Русинів.²⁰

Вислідком дискусій о мові, але глвно непере-

станных жадостей читателів, было в р. 1967 заведжіня двох сторінок писаних русинськими діалектами до українського періодика *Нове життя*. Слобода слова почас дакількох місяців у р. 1968 очівісно давала Русинам в Чеськословенську якусь надію на возроджіня їх права на самоідентифікацію і на штатны ґаранції достойного поставліня їх материнського языка. Але інституціонално забезпечена українська інтеліґенція, котра чула огрожіня з боку частішых проявів русинства, ёго шырїню ся сперала. Хоць спочатку была охотна містному жытельству толеровати ёго право на самоідентифікацію, але лем з властным высвітлінем, же Русины „ще не порозуміли свою українську національність“, зато „їх не треба розуміти як окрему національну меншість“, бо подля комуністичной концепції „нема у світі русинської нації“.²¹

Наперек таким высловам, языковий вопрос Русинів і дале був барз актуальный. Часть української інтеліґенції, в першім ряді філолоґы акцептуючі советський модел рішїня русинського языкового вопросу на Підкарпатській Руси, не чула потребу ся ним шпецїально занимати і на Словенську. Бо з їх погляду уж був вирішений. Друга часть інтеліґенції, окреме робітници в медіях, котры не могли робити цалком ізовано од іншых верьств русинського жытельства і были на контакт і комунікацію з ним одказаны, дожадовали ся раціонального, але сучасно чутливого приступу к рішїню проблему языка.

Потверджує то і факт, же в такім дусі ся высловлював і найвысший представитель української культурной організації з назвов *Культурний союз українських трудящих (КСУТ)* в Пряшові, зась тот самый Иван Мациньский, котрый довшыи час сїґналізував потребу радикальных змін так в народностно-языковій політиці, як і в одношію к Русинам.

По зволїню на пост першого секретаря КСУТ отворено выступив з ініціативов, жебы школьскы учебники, популярны брожуры і тыжденник *Нове життя* зачали виходити в говорівім языку Русинів северовыходного Словенська.²² І хоць пізніше за свої погляды був позбавлений той визначной функції, історичный зістає факт, же як репрезентант організації выразно української орьєнтації ся став автором 28-сторінкового матеріалу, обсягом котрого была пропозиція правописных правил створених на базі шпецїфічностей містных діалектів Русинів і рекомендованих на вживаня в містній пресі,²³ який але зістав у рукописі.

Наслідна велика критика з боку української інтеліґенції значіла переход од языковых аргументів к політичным, а жадости завести говоривий язык Русинів до містной пресы і школства означіла за „політичний русинізм, маючий місто в буржоазній республіці“.²⁴ З помочов комуністичной партії українська інтеліґенція наконець забезпечіла перевагу української орьєнтації в Чеськословенську на дакілько десятков років.

Почас цілого того періоду комуністична влада вынакладала на розвой української народностной, культур-

ной і языковой орьєнтації в Чеськословенську великы фінанції. Але і наперек тому тенденція містного жытельства к асіміляції з майорітним народом, котрой зачаток є в насилных процесах колективізації, декатолизації і українізації по р. 1948, в наступных десятироках набыла дінамичніший характер. Од року 1970 ся „процесом консолідації“ одштартовала властно далша етапа адміністративной українізації, подобна тій з 50-ых років 20. ст. Містна українська преса в юні 1970 року перестала выдавати сторінки на діалектах, перестала давати простор на дискузії о языково-етнічных вопросах і радше преферовала підкреслєваня задачі комуністичной партії у „всебічному розвитку української національної меншості“.²⁵

Правда, ани такы слова уж не могли закрити факт, же было все менше школ, менше читателів української пресы і менше людей охотных ідентифіковати ся як Українці, респ. Русины.²⁶ Ани обновлене діятельство ґрекокатолицької церкви (од януара 1968) почас возродного процесу, коли ожила і русинська орьєнтація в народнім руху, уж не могла змінити тот неприязний народностный розвой, бо почас ілеґаліты ся до значной міры пословакізовала і перестала быти опором русинській меншынї, яков была в минулости. Цілена словакізація тых, які не прияли українську народну ідентіту ани український списовный язык на зачатку 50-ых років 20. ст., ся стала єднов з причін неґативного тренду общественного розвоя.²⁷ Тот продовжував і в наступнім періоді, котрый був характерістичный політичнов апатіов і проглублєванєм морального упадку общества. В такій сїтуації „*prirodzená asimilácia Rusínov a Ukrajincov začala nadobúdať hrozivé rozmery. Kým v prvej polovici osemdesiatych rokov priemerný ročný prírastok obyvateľstva Slovenska predstavoval 7,18%, u ukrajinskej menšiny to bolo len 3,72%*“.²⁸ Кількість Русинів і Українців на Словенську ся зменшыла в роках 1950 – 1991 „*absolútne o 34% a relatívne, pri prirodzenom prírastku o 51%, dokonca o 85%*“.²⁹

Позначкы:

- 1 KONEČNÝ, Stanislav: Rusíni/Ukrajinci ako fenomén slovenskej politiky. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, с. 140-141.
- 2 *Распоряжения Епархіального Правительства въ Пряшев*, IX/1940, с. 70. О ініціативах П. П. Гойдіча на народностнім полю, поз. тыж DRONOV, Michail: *Etnické povedomie a národnostná politika Pavla Petra Gojdiča*, OSBM. Diplomová práca, Prešov : FF PU – Inštitút histórie, 2007.
- 3 В списованю людей на выходнім Словенську к 31. децембру 1938 ся к Русинам приголосило 79 590 жытелів, што в порівнаню з роком 1930 значіло убыток о 12,7 %. О тім поз. ВАНАТ, Иван: *Нариси новітньої історії українців східної Словаччини II (1938 – 1948)*. Пряшів, 1985, с. 51-56.
- 4 Шефредактором новинок *Новое время* був учитель Гавриіл Млинаріч, выдавателєм був учитель і посланець Словенского сейму Михал Бонько (1903 – 1983). О нім поз. КОВАЧ, Федір та кол.: *Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина*. Пряшів, 1999, с. 51.
- 5 КОВАЧ, Андрій: Національна політика Словацької республіки

- по відношенню до русинів-українців (1939 – 1945 рр.). In *Жовтень і українська культура*, Пряшів, 1968, с. 132-144.
- 6 Ціт. подля KONEČNÝ, Stanislav: ціт. р., с. 141-142.
 - 7 МАҒОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словенську*./Magocsi, Paul Robert: *Rusíni na Slovensku*. Пряшов : Русинська оброда, 1994, с. 166; МАЦИНСЬКИЙ, Іван: 20 літ української видавничої справи на сході республіки. In *Дукля*, XII, 3, Пряшів, 1969, с. 1-5.
 - 8 Ціт. подля BAJCURA, Ivan: *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice, 1967, с. 141.
 - 9 О тім поз. GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 – 1995). Výber z dokumentov I*. Prešov, 2005.
 - 10 Ціт. подля BAJCURA, Ivan: KSČ a ukrajinská otázka. In *3 минулого і сучасного українців Чехо-Словаччини. Педагогічний збірник*, № 3, Братіслава, 1973, с. 9.
 - 11 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: Можете дискутувати, але не міняти. [Щірі слова прочитані по радіо 17. березня 1968 року.] In *Нове життя*, XVIII, ч. 12 (23. марца 1968), с. 2-3. Переклад А. П.
 - 12 Ціт. подля ГИРЯК, Микола: З дискусії до нашої літератури і журналів. In *Дружно вперед*, VII, 24, 1957, с. 20. Переклад А. П.
 - 13 Ціт. подля ТУРОК, Василь: Русинські парадокси. In *Нове життя*, XVIII, 1, 1968, с. 7. Переклад А. П.
 - 14 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: Концепції, безконцепційність і - де ти, концепції нашого культурного життя. In *Дукля*, XIII, 2, 1965, с. 39. Переклад А. П.
 - 15 MAGOCSI, Paul Robert: Rusínska jazyková otázka znova nastolená. In MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia. Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York, 1996, с. 19.
 - 16 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: Концепції, безконцепційність..., с. 39.
 - 17 Тамже, с. 39.
 - 18 Тамже, с. 39.
 - 19 Тамже, с. 39.
 - 20 ШТЕЦЬ, Микола: За чистоту мови. In *Дукля*, XI, 2, 1963, с. 65-67.
 - 21 Ціт. подля УРАМ, Павло А.: Говоримо про конституційний закон. In *Нове життя*, XVIII, 23. новембра 1968, с. 2-3. Переклад А. П.
 - 22 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: Основи концепції розгорнутої діяльності ЦК КСУТ. In *Нове життя*, XIX, 23. мая 1969, с. 2-4.
 - 23 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *Норми редакційної практики народно-розмовною мовою для „Нового життя“*. Пряшів, 1969 (рукопис).
 - 24 *Нове життя*, XIV, 30, 1969, с. 1. Переклад А. П.
 - 25 Рік багатой і плідной праці КСУТ. In *Нове життя*, XXIII, 5. януара 1973, с. 1. Переклад А. П.
 - 26 Подля штатістики списованя людей в р. 1930 в ЧСР было 91 079 Русинів і Українців, в р. 1970 - 42 238 Українців (Русинів) і Русів, в р. 1980 жыло на Словенську уж лем 36 850 Українців (Русинів) і Русів. О тім поз. МАҒОЧИ, Павло Роберт: Национални и культурно-социални розвой Русинох-Українцох Чехословацкей. In *Шветлосц*, XXVIII, 1, 2, Нови Сад, 1990, с. 80; KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni/Ukrajinci ako fenomén slovenskej politiky...*, с. 147.
 - 27 KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu*. In GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti*. Košice, 1997, с. 69-81.
 - 28 Ціт. подля KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu...*, с. 78.
 - 29 Ціт. подля GAJDOŠ, Marián: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procese transformácie spoločnosti (stav výskumu)*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, 2004, с. 147.

Мгр. Гавриіл БЕСКИД, председа Русиньского культурно-освітнього общества А. Духновіча в Пряшові

Оцінка жывота і творчости Юлія Ставровского-Попрадова істориками і літераторами різних періодів

(Др. Н. Бескидом, доц. Др. О. Рудловчаковов, к. н., доц. Др. С. Добошом, к. н.)

(Выступ на міжнароднім научнім семінарі „Юлій Ставровский-Попрадов: анализа жывота і творчости“, Пряшів, 24. септембра 2009.)

Перед 110 роками, 27-го марца 1899 року в Чертіжнім за плачу звонів містной греко-католицької церкви Русины поховали Юлія Ставровского-Попрадова, того, котрый кінцем 19-го стороча був поетом, писателем, етнографом, істориком, языкознавателем, добрым

душпастырем і патріотом свого русиньского народа під Карпатами. Належав к визначным будителям Русинів кінця 19. ст., к надійным поетам, котры світили в чорных роках 19. ст., в роках, коли в силі были законы Апонія на території тогдышнього Мадярьска, в рамках Австро-

Угорьска страждали славянськы народы, а то не лем Русины, але і Словаки. А в тых тяжких часах Юлій Ставровский-Попрадов своїм пером і ерудіціов боёвав за слободу і правду карпатських Русинів. В тых часах уж лем Іван Сильвай – Уриил Метеор, Александер Митрак і Евґеній

Фенцик силов своєю особистістю, публіцистичними статтями і творами ведно з Ю. Ставровським-Попрадовом піднимали свій смілий голос на захист утискованого і убитого русинського народу під Карпатами.

Евгеній Фенцик, сучасник Ю. Ставровського-Попрадова, такими словами оцінював Попрадова: **„Нихто у нас не міг написати такы звучны, такы глибокомыслячі поетичны твори.“** І далшы його сучасники: Александер Павлович і А. Митрак у своїх стишках, котры присвятили Попрадову, називають го **„жаворонком попрадським, співцем Руси честной“**.

Юлій Ставровский-Попрадов, родак зо села Сулин (днесь окр. Стара Любовна), захопив засіяне зерно – надію на ліпшу судьбу Русинів у словах увіковічених у своїй поезії: **„Пройдет зима лихая і покажется весна.“** Тоты пророческы слова з його поезії принесли і про Русинів велику надію по розпаді Австро-Угорська і вознику першой ЧСР.

В своїм виступленю, з оглядом на становлений час, буду лем в основных рисах аналізувати і оцінювати живот і творчость юбіланта подля публікованих книжок трьох авторів, котры ся занимали выкумом живота і творчости Ю. Ставровського-Попрадова в різних історично-політичних умовах. Іде о погляды **Др. Николая Бескида** і його публікації, котры вышли як видання Културно-освітнього общества А. Духновича в Ужгороді і Пряшові кінцем 20-ых років 20. ст., **доц. Др. О. Рудловчаковой, к. н.** і **доц. Др. Степана Добоша, к. н.**, котры свій критичний і оцінюючий погляд на живот і твори Ставровського-Попрадова высловили по 2-ій світовій війні, а то в часі будованя соціалізму в ЧСР по р. 1948.

Приставлю ся і коло дакотрых высловів знамого літературного критика в области писмен-

ной літературы карпатыськых Русинів з міжвійшового періоду 1-ой ЧСР, **др. Евгенія Недзельского** на основі його книжки **„Очерк карпаторусской литературы“** з р. 1932, де пише тото: **„Ку 1914 року коли карпаторуська література мала быти замовкнута, то**

• Портрет Юлія Ставровського-Попрадова од Народного умельця України Василя Скакандія.

є в роках твердой мадяризації, уж був к діспозиції обшырний научный матеріал о поетах і писателях, котры входили до літературы карпатыськых Русинів. Але хыбила його научна систематизація. Много матеріалів в тых часах, аж до вознику першой ЧСР, находили ся в різних журналах, новинках, архівах і бібліотеках. Лем по розпаді австро-угорської монархії, по р. 1918, в змінених політичних умовах карпатознання зачало робити великий крок допереду. Зачали ся глядати жрідла, зачала ся велика выкумна робота з боку скромных і знаючих проблематику інтелігентів. Аж од тых часів ся зачинать серььзна систематизація матеріалів, гядають ся вгодны научны працовници, а было їх в тім часі мало, котры бы были способны к научного погляду приступити к даній роботі.“

Вдяка заложіню Културно-

освітнього общества А. Духновича в Ужгороді 27. 12. 1923 року а в Пряшові о рік пізніше, в р. 1924, было вирішено зачати выдавати і публікувати матеріалы тых поетів і писателів, котры жили і творили на тогдышній території Підкарпатської Руси і Словенська. Як знаме, до р. 1918 не было меценатів, зато много рукописных матеріалів вышло лем в малым накладом. Много цінных рукописных матеріалів, книжок, публікацій ся скрывало в церковных – єпархіальных, монастырьських архівах, або і приватных шуфладках. Были і такы припады, же дакотры цінности были охабены на спліснення по подах парохіальных будов, школьських будов або турнях наших грекокатолицьких церковлей, де нечувливима особами часто были вышмарены на зъїдженя мышам, павукам і пергачам. Много цінностей пропало почас першой, але і другой світової войны. Напр., в часі першой світової войны згорів дім Адолфа Добрянського в Чертіжнім, розобратый був і старый храм в Чертіжнім, знищений був Краснобрідський монастырь а в нїм знищена цінна книжниця А. Духновича. Така была реална сітуація, в котрій робили, творили нашы вызначны діятелі по вознику першой ЧСР.

На вызву общества А. Духновича зареаговав у половині 20-ых років 20. ст. Николай Бескид, котрый в р. 1928 публікує **„ПОЭЗИЮ ПОПРАДОВА“**. В єй передслові пише тото: **„В тій роботі презентуют ся стихи єдного з найліпших карпаторусиньських поетів, славного Попрадова, котрый сам підкреслював:**

„Я книги старинны читал і ссал с них одушевления.“
(„Воспоминание Попрада“)

Автор публікації пише, же в книжці поміщує лем коротку біографію Попрадова з оцінкою його поезії, а же подробніше о його животі і творчости напише в самостатнім томі. Тот вышов

в р. 1929 під назвов „**Юлий Ставровский-Попрадов**” як прилога к журналу „Карпатский Свет”. Николай Бескид у своїм передслові пише і тото: „*Снажив ем ся позбери-ти вшитко, што ся дало, о чім сьме знали і чули.*” Додає, же половина стишків Попрадова, в кількості 24, в публікації узріють світ Божий першыраз. Зо 45 стишків в оригіналі лем 2 суть перекладом з німецького языка: *Серенада і Увялый листок*. Автор пише, же матеріал згрупував подля предмету поетичного твору: любов, природа, родина, патріотизм а на кінці суть стишкы різного обсягу.

В другім томі своєї публікації о Ставровскім-Попрадови Н. Бескид уж подробніше пише о животній пути будучого поета, о перспективах в молодім віці, о Попрадови на своїм горизонті, о його літературнім діяльності. Публікацію доповнює оригінальними фотодокументами зо жывога поета і його родины. Заслужна робота Н. Бескида є оцінена в знамі „Историко-литературном сборнику Пряшевщина”, котрый вышов у Празі р. 1848 під редакціов Івана Шлепецького, на стор. 202 – 206.

У Николая Бескида треба оцінити, же як перший по взнику 1-ой ЧСР зробив велику піонерську роботу в тім, же позбрав поросшмарёваны стишкы Ю. Ставровского-Попрадова по різних часописах і новинках з послідней третини 19. ст. а в систематизованій формі опубліковав у першім томі під назвов „ПОЭЗИЯ ПОПРАДОВА” (1928). У своїм другім томі під назвов „Юлий Ставровский-Попрадов” (1929) в перерізі жывога і творчости Ставровского-Попрадова подавать і глибоку аналізу сполоченьско-політичних умовій doby, в котрій Попрадов жив і творив, описує його контакты з визначными діятелями нашого културного жывога як і дакотрыма малознамыма сторінками жывога Пряшівской

грекокатолицькой єпархії. Тоту роботу Николая Бескида у своїх книжках оцінюють і Степан Добош, і Олена Рудловчакова, ай кідь з дакотрыма меншыма критичными позначками к особі Н. Бескида.

В р. 1975 обявує ся серьёзна творча робота з пера Степана Добоша під назвов „**Юлий Иванович Ставровский-Попрадов – очерк жизни и творчества**”. Публікація є написана на літературнім російскім языку. Автор зо знамых причін к спрацованю матеріалу о животі і творчости Ю. Ставровского-Попрадова приступує з ідеологічних позицій. В тім контексті го называють „закарпатським українським” поетом, критикує класову обмеженість (Ставровский-Попрадов бив сыном священника – позн. авт.) його творчого приступу к літературній і іншій творчости. Автор пише, же Ю. Ставровский-Попрадов критикує у своїх творах утиск Русинів за австро-угорьской монархії, але про свою класову обмеженість не бив схопный указати народным масам выход з тяжкой сітуації. Автор публікації ставить і такий вопрос, же де зарядити тых закарпатських діятелів: істориків, літературознателів, котры писали на російскім літературнім языку. Мы в сучасности маме ясну одповідь: **вшиткы авторы, котры темы про свої літературны творы черпали зо жывога карпатських Русинів, писали про свій народ в своїй добі, належать до русиньской літературы.** Степан Добош попри своїх критичных поглядах высоко оцінює научный труд Ю. Ставровского-Попрадова. В своїй научній роботі реально і здраво аналізує дїтськы і юнацькы роки Попрадова, роки його гімназіалных штудій, роки прожыты в Пряшові в інтернаті „Алумнеум” під старостливостёв Александра Духновича, роки теологічних штудій в Будапешті і його душпастырську робо-

ту як чертіжняньского пароха. Подля нього, суть в гармонії з його Автобіографіов. Цитаты в його поезії, оцінка окремых періодів жывога суть дость старостливо і на одборній уровни спрацованы. Подля обсягу, Степан Добош у своїй книжці занимає ся основными проблемами творчости поета, аналізує путь його жывога, формованя назераня на світ у його творах, выразовых засобів у поезії і прозаічных творах Попрадова і под. Интересне є, же Степан Добош в штатнім архіві в Пряшові обявив рукопис Ставровского-Попрадова „**Русский Букварь**”. Публікує оригінал обложкы букваря, подробніше аналізує окремы его три части і оцінює творчу роботу Попрадова так: **„Русский Букварь Ю. С. П. не был издан печатно, и мы затрудняемся сказать решительное слово о том, какое значение он имел бы в практическом педагогическом применении. Но если принять во внимание, что рукопись „Букваря” была сдана в архив именно в годы сильного наступления мадьяризации, то его печатное появление без всякого сомнения сыграло бы только положительную роль для культурного развития русинов, которых уже понемногу лишали славянского происхождения.”**

Степан Добош в публікації оцінює выскумну роботу Н. Бескида з часів 1. ЧСР а дакілько цитаций о нїм находят ся міджі позначками к публікації. В згоді з тогдышнёв добов Н. Бескида назве „буржоазным історіком”. Так было в моді писати в добі, коли автор публіковав свою книжку. В заключіню своєї научной работы С. Добош пише тото: **„Литературное творчество закарпатских украинских писателей и поэтов привлекает внимание критиков и литературоведов, но имена этих писателей, особенно А. Духновича, А. Павловича, Ю. Ст.-Попрадова**

известны читателю, но их художественные произведения еще полностью не изучены." Подля С. Добоша, літературознавці мають стяжену роботу і тым, же много матеріалів є мало доступных, дакотры суть рostrачены або заховали ся нецілы, находять ся в архівах Москвы, Ленінграду, Києва, Львова, Праги або у приватных особ, дакотры матеріали суть скорочены, бо жрідла ся страшили або хыблять.

Визначный вклад до аналізу творчости Попрадова внесла Олена Рудловчакова. Їй выгодов было, же ся дістала к доты неопублікованым і незнамым матеріалам о авторови в архівах бывшего СССР – Ужгороді, Києві і в Москві. Дакотры матеріали приобріла і з контактів з Др. Іштваном Удваріом, к. н., професором Высокой школы педагогической в Нїредьгазі (Мадярьско).

На с. 55 своєї публікації „Ю. Ставровський-Попрадов“ (Пряшів, 1984) О. Рудловчако-

ва пише же живот і творчость Ю. Ставровского-Попрадова не суть докладно выучены а же ёго творчость не є у своїй широті і глубині достаточно оцінена. На адресу Н. Бескида як і С. Добоша пише, же они ся сконцентровали главно на ёго поезію. Олена Рудловчакова припоминає, же советський ученый Й. С. Дзендзелівський опубліковав найджену в Ленінграді „переписку“ Ю. Ст. Попрадова з українським етнографом Володимиром Гнатиюком і з ёго діалектологічними выскумами. Упозорнює на то, же і словенськы выскумници, як напр. філолог М. В. Симулик, аналізували языковы шпецїфічности в творчости Ю. Ставровского-Попрадова. З публікованых матеріалів о Попрадови сьме ся дізнали, же в научнім журналі „Студия Славика“, том 17, ч. 4 (Будапешт, 1971) суть опублікованы дакотры цінны матеріали зо живота і творчости Попрадова.

Про нашого читателя, як і того, котрый ся интересує о живот і

творчость нашого визначного культурного діятеля послідній третини 19. ст., є ужыточне знати о цінных книжках о Ю. Ставровскім-Попрадови з пера вшиткых трёх авторів: Николай Бескида, Степана Добоша і Олены Рудловчаковой, котры свої творы спрацовывали в розлічных політично-сполоченських условиях. Наконець треба повісти, же творчость Ставровского-Попрадова была детермінована історічними условиями той doby, в котрій жив. Она помагала одкрывати прогресивны моменты в животі нашого народа під Карпатами і призывала ненавідіти вшитко тото, што было споєне з ёго утиском. До кінця свого живота Попрадов не стратив віру в свій русинський народ. Ёго творчость почас дакількох десятков років выховлєвала читателя, была зрозуміла і потрібна про карпатських Русинів, зато ей зновуодкрываня про сучасне покоління мать велике значіня.

■

• Перед зачатком міжнародного научного семінаря „Юлій Ставровський-Попрадов: аналіза живота і творчости“ была одкрыта мала выставка, одборный выклад к якій зробив Мгґр. Гаєруїл Бескид, автор проєкту. Фото: А.З.

ПаедДр. Владимир ІЛЬКОВІЧ, Пряшів

Алексій Ільковіч і ёго доба

Русиньскый новинарь

Писати і хоць коротку біографію русиньского новинаря **Алексія Ільковіча**, з котрым ем не мав можность говорити, є барз тяжко. В родиннім архіві ем нашов лем ёго новинарьску легітимацію, паспорт і едно число новинок *Карпаторусский Голос*. Інформації ем перед-тym роздобыв од ёго жены Гелены, од ёго сестры Марты і од ёго приятелів, знамых пряшівських докторів – Фріча і Ройковіча. Найвеце інформацій ем роздобыв в Штатнім обводнім архіві в Пряшові в Нижній Шебастовій. Были то записы з выслуку при другім ёго увязнію, по навернутю з Мадярьска.

Найвызначнішима суть дотеперь три ёго неопублікованы работы: ***Познамкы к проблемам підкарпаторуськым, Підкарпаторуська автономія, Обсаджія Підкарпатської Руси Мадярьском з 1940 – 1941 років***. Роботы суть оригінальны ай тым, же при їх писаню міг поужыти лем свою память. До бібліотеки і архівів мав в тім часі з моци урядной заказане вступити.

Далшы інформації ем дістав од історіка доц. Др. Андрія Ковача, к. н., який мі подаровав документ, котрый не був новинарьсков статёв, ***Отворене писмо Словеньскій лідзі в Братіславі***, конціпований про Централный союз Підкарпаторуських студентів із центром в Ужгороді.

Взник Академії русиньской культуры мож поважовати по кодифікації русиньского языка, за друге найвызначніше діло Русинів. На интернеті ем нашов статью ПгДр. Марії Мальцовской о заложіню Академії русиньской культуры, цілём котрой є підтримованя молодых талантів, школства, презентованя русиньской сучасности, історії, култівованя языковой і літературной культуры. З ласкавым сугласом авторкы публікую статью цілу.

Алексій Ільковіч ся народив в русиньскій родині ґрекокатолицького священника **Гілара Ільковіча** і ёго жены **Ірены**, родженой **Тороньской**. В родині ся народило четверо дітей. Родічі великий притиск клали на освіту своїх дітей і вшыткы мали можность штудувати на високих школах.

Найстаршый із сородинців **Миколай** (1904) мав природну авторіту. По матурі на реалній гімназії в Пряшові був приятый на Природонаучну факульту Карловой універзیتی в Празі, а то на предметы: математіка – фізика. Успішно выштудовав. Свою педагогічну карьеру зачінав на Руській гімназії в Пряшові, за словеньского штату робив на Руськім учительскім інституті в Пряшові як ёго директор, скады був з політичных

прічин одкликаний. По войні прияв місто на середній промышловій школі ставебній, де учів аж до пензії. Выховав дві ґенерації ставебных техніків, ставебных інжінїрів і архітектів з выходной Словакії. Ексерсно читав лекції з фізіки і вів цвічіня на Педагогічній факулті УПЙШ в Пряшові. Ёго найвешков залюбов была атлетіка. Много років був функціонарём-розгодцём атлетіки на крайскій уровни. На ёго честь зорґанізовали пряшівскы атлеты Меморіал Миколая Ільковіча в легкой атлетіці.

Назнамішый був **Діоніз** (1907). Ай він матуrowав у Пряшові. На Природонаучній факулті Карловой універзیتی выштудовав хемію як головный предмет, математіку і фізіку як предметы другы. Коротко по успішнім скінчіню штудій ся став найблизшым сполупрацовником Проф. Ярослава Гейровского, єдиного чеського лавреата Нобеловой ціны, в научнім одборі поларографія, котрой теоретічна часть є заложена на Гейровского-Ільковічовім законі і Ільковічовій ровніці. 26. фебруара 1940 наступив нововыменований 33-річний проф. РНДр. Ільковіч на Словеньску високу школу технічну в Братіславі. Читав теоретічну і експеріменталну фізіку про штудентів вшыткых одборів СВШТ і на Природонаучній факулті тогдышней Словеньской універзیتی, котрой ся нескорше став деканом. В 1969 р. были научны і педагогічны успіхы Д. Ільковіча високо оцінены. За вызначны робочі выслідкы і окремый принос к розвою поларографії му президент републікы запожычів Орден работы. Як чоловік був проф. Ільковіч барз скромный. Мав окремый змысел про справедливость і честность, а выжадовав то ай од іншых.

На навчаня фізіки на словеньских школах мав великий вплив Ільковічів учебник „Fyzika“, котрый вышов іщі в р. 1958. Пізніше зазнав пять реедіцій. Наперек пядесятём рокам од свого першого виданя, і далшым високошкольскім учебникам фізіки, котры одтогды у нас вышли, є Ільковічова „Fyzika“ актуалнов і дотеперь неперевершенов работов.

В р. 1953 ся став єдным з основателів Словеньской академії наук, в якій робив барз нарочіту і одповідну роботу главного научного секретаря. Стояв при зроді Фізикального інституту САН в р. 1956 і був єдным з ёго першых директорів. Заложыв ай Математічно-фізікальний часопис САН, був ёго главным редактором много років.

З нагоды сто років од народжіня за участи президента републікы Івана Ґашпаровіча, академічных

функціонарів САН, Технічної університету і далших позваних гостів, одгалив ректор Технічної університету професорови Діонізови Ільковичови памятку таблу. Также наконець мож конштатовати: **Найславніший словенський фізик 20. стороча був Русин.**

Наймоладшов із сородинців Ільковичовых была єдина дівка **Марта** (1913). Матуровала на Руській гімназії в Пряшові. На Філологічний факульті Карлової університету в Празі выштудовала російський і німецький язык. Єден час учіла языки на Руській гімназії в Пряшові. В р. 1950, в часі тзв. Пряшівського собору при увязнію свого отця комуністами остро протестовала, зашто і ей затримали. Таким способом ся про ню браны вшитых школ на Словакії заперли. Роботу ей нашов брат Діоніз. Свій далший продуктивний вік пережила в Шаморіні, де робила учтовничку. На пенсію ся вернула до Пряшова.

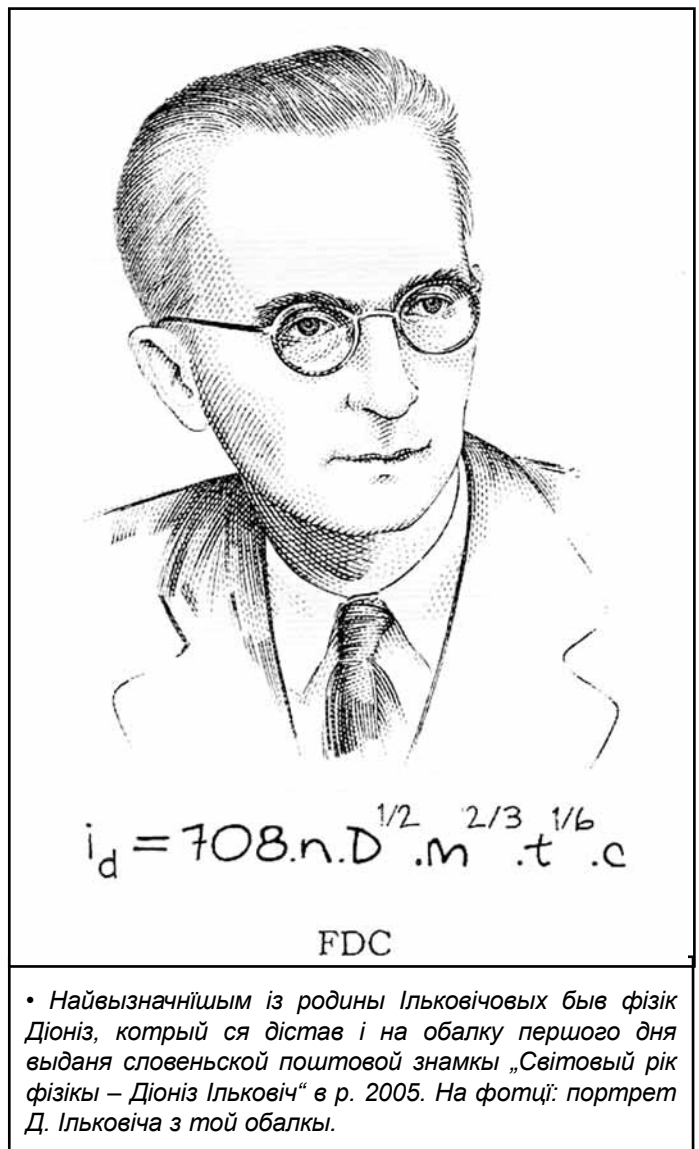
Алексій Ількович ся народив 20. апріля 1910 р. у Фулянці, маленькім селі коло Пряшова, де єго отець був грекокатолицьким священиком. Родічі великий притиск у вихові клали на русиньску самосвідомость. На Алексія мав великий вплив єго стрыко, Др. Еміліан Торонський, член Центральной Руськой народной рады в Ужгороді, котра vznikла в р. 1918 і была главным органоу Русинів в першій ЧСР. Матуровав на Руській гімназії в Пряшові. Почас штудій го интересовала лінгвістика а дарило ся му штудовати чужі языки. Інтензивно ся интересовав о русиньску культуру.

В часі штудій на середній школі був ведно з братом Діонізом членом фолклорного колективу, котрый мав у репертоарі русиньскы і російскы народны співанкы.

В штудію продовжовав на Правницькій факульті Карлової університету, де першыраз пришов до контакту з новинарьсков професію. Першы, політично заміряны статі написав як студент про партійный часопис політичної партії „Národní demokracie“, председом котрой був експремєр чеськословенської влады Карел Крамарж. З Крамаржом мали єднакы погляды на задачу Росії в європській політиці. Демократічна Росія мала мати в Європі адекватный вызнам. Шкода, Росія ся в минулім сторочу не стала демократічным штатом.

Стрічі з Крамаржом мали основный вызнам в єго жывоті. Вырішив, же ся стане новинарєм. В тім часі журналістика як штудійный предмет не екзистовала. По штирєх семестрах правницькой факульты ся записав на філософічну факульту в Римі з латиньским языком навчаня. По абсолвованю двох семестрів ся чув добрі одборно фундованый а в 1933 році зачав выконувати новинарьску професію. Языково був на ню добрі приготованый. Словом і на писмі знав російський язык, словенський, німецький, чеський, мадярьський і латиньський. Активно говорив ай по французькы, сербскы, знав єму подобный хорватський язык а, самособов, материньскій русиньський язык.

Од 1935 року був таємником Союзу підкарпаторуських новинарів. В р. 1938 був зволеный за председу

• Найвызначнішим із родини Ільковичовых був фізик Діоніз, котрый ся дістав і на обалку першого дня виданя словенської поштової знамки „Світовий рік фізики – Діоніз Ількович“ в р. 2005. На фотці: портрет Д. Ільковича з той обалки.

культурной організації Русинів Руський клуб – 1923. До 1938 року був редактором новинок *Русский Вестник* і *Карпаторусский Голос*, котры выходили в Ужгороді. В половині 1938 року закладує з двома приятелями-редакторами нове періодичне виданя *Карпаторусская Правда*, котра ся в короткім часі стала думко-творнов, виходить великим тіражом а він ся стає єй шефредактором. Спонзором при заложіню новинок была єго мати, котра го барз підпоровала і підпорила новинкы сумов 10 000 Кчс, што было в тім часі дость грошей. Пріорітов денника было інформувати читателів найвекших підкарпаторусиньских міст о здобытю автономії Підкарпатської Руси, пропаговати автономію і пересвідчувати людей о выгодах автономії. Публикували ся ту ай критічны статі на адресу влады ЧСР, яка не мала охоту признати Русинам автономію, не дотримовала уставу і сент-жерменський договор з р. 1918.

Алексій Ількович мав барз добрый характер, знав притягнути на свій бік приятелів. Быв то мудрый чоловік, розпозераний, самосвідомый, сполоченьскый. Особ-

но ся знав із вшыткыма визначныма русиньскыма і чеськословеньскыма політіками тридцятих років 20. стороча. Отворено критізовав дакотрых політікв, чім сі роздобыв неприятелів і неприємности. В р. 1937 Крайский суд в Кошіцях го одсудив на три роки арешту за „розбиваня републіки“. Єдиным ёго гріхом было заложіння аґентуры *Karus* з центром в Нью Йорку, котру заложыв ведно з політіком Др. Геровским. Задачов аґентуры было інформовати америцькых Русинів о ситуації в середній Европі. Геровский, котрого тыж мали заперти, ся захранив тым, же втік до Америки. Стало ся то в штаті, котрый ся выголошовав за найдемократичніший штат в Европі. Як кібы сі Чехы не усвідомлєвали, же небезпек про них не є снага русиньского новинаря о автономію, але роспиання німецького фашистичного режиму і Генлайновы Судеты. В днешнім часі бы за такый чін був наш новинарь похвалений. По амнеції в половині 1938 року ся із ентузіазмом вернув к новинарьській роботі. Наслідовав гектичний час, котрый подробно описав в роботі *Підкарпатурська автономія, події з 1938 р. на Підкарпатській Руси*. По паді Годжовой влады, окрема інших, телефоновав ай з новым председом влады ґенералом З. Сіровым. По Віденьскім рішіню 2. новембра 1938, в котрім Словакія і Підкарпатська Русь стратили велику територію, слідовала іщі гірша подія – обсаджіння Підкарпатської Руси Мадярьском – котру описав в роботі під єднаков назвов. Русинам ся тратили сны о автономії. Слідовала інтернація визначніших політікв, новинарів і інших особностей на Ужгородськім замку. Міджі нима був і Алексій Ільковіч. По обсаджіню Підкарпатської Руси Мадяре выголошовали, же то, што не дали Чехы Русинам за 20 років, они їм дадуть за 24 годин. Ільковічови ся тратив і ёго новинарьский сон. В тій атмосфері фрустрації і скламання му Мадяре понукли місто диктора в будапештськім высыланю про русиньску і словеньску меншыну. По довшім роздумованю тото місто прияв і зачатком р. 1939 ся перестяговав до Будапешту. Відів у тім яку-таку надію боєвати за русиньске діло. Языковый проблем не мав. Добрі знав по русиньскы, по словеньскы і по мадярьскы. В короткім часі пришов на то, же вшыткы ёго матеріали суть цензурованы. Сам ся пересвідчив о тім, же обіцанкы Мадярів о красній будучности Русинів суть фалошны. Мадяре ся усиловали о ренесанцію Великої Угорщiny а русиньску меншыну поважовали за єдну з многих. Зато вирішив, же ся верне назад домів. На словеньскім конзулаті сі выбавив словеньский паспорт, чеськословеньский стратив платность, а через Братіславу ся вернув домів, до Фулянки, де го о два дні, 27. мая 1940, словеньска поліція затримала а пак ескортвала до арешту в Ілаві. Треба повісти, же в тім часі пановала міджі Словеньском і Мадярьском напята політична ситуація а дома з той причіны людей підозрівали. У вышетровні перебув 7 місяців, пак го без обвиніння пустили на слободу, але був під поліцайтськым дозором аж до 13. августа 1941 року.

В тім часі створив вшыткы свої три роботи, котры написав спамяти, бо вступ до архівів і бібліотек мав заказаний. Жыти із журналісткы уж не міг, также, мусив рішати, як буде заробляти на хліб. В колонці професія сі зачав присати: „приватный урядник“. Заробляв на себе так, же выповнєвав розлічны договори, жадости, справы і іншы документи. Надіав ся, же по скінчіню войны ся політична ситуація змінить і він ся верне назад до Ужгороду, де буде мочи выконувати свою новинарьску роботу. Зачатком 1942 року ся ближе спознав з шумнов штудентков з ґимназії з Пряшова – Геленов Янічковов, яка походила з ёго родного села, а в літі ся з нєв у братіславській грекокатолицькій церкви повинчав. В Братіславі были до літа 1944 року. Народили ся їм двома сынове – **Алексій** (1943) і **Владимір** (1944).

19. септембра 1944 році Алексій Ільковіч був у пряшівській кавярні Берґер (днесь цукрарня Вікторія), де по цілословеньскім зятягу намірянім на потенціальных антифашистів го затримало ґестапо. Причіна была не знама, може говорив по російскы або по русиньскы, може читав російскы новинкы або може выконував іншу протіфашистичну роботу, о котрій ніхто ніч в родині не знав, а може ся нашла даяка „добра“ душа, котра го удала. Отець Ґілар Ільковіч, який добрі знав по німецькы, ся снажив свого сына дістати з арешту. Прияв го начальник ґестапо, але пустити сына категорічно одрік. 20. децембра 1944 року Пряшів зазнав найчорніший день у своїй історії. На карту цілів бомбардованя ся за окремой ситуації дістала і вязніця ґестапо. Прямый засяг був знищующій. Загынули скоро вшыткы вязні. Цілково ай по засягу інших цілів загынуло понад 132 цивільных особ. Также Алексій Ільковіч трагічно загынув як 34-річний. Похований є на великім цінтерю в Пряшові. За нецілый місяць, 19. януара 1945, Пряшів був ослободжений Советьсков армадов.

Із вшыткых протаґоністів той книжки войну не переживыв ґенераль Сватек, котрый був за протекторату застрілений ґестапом, Штефан Фенцик, по переході фронты застрілений одділами НКВД, і спомянутый Алексій Ільковіч.

В апрілі 1950 родину постигла далша траґедія. По тзв. Пряшівскім соборі, заказі грекокатолицької церкви, був запертый і интернований **о. Ґілар Ільковіч**. З интерначного табора го дістав ёго сын, проф. Діоніз Ільковіч. Свого діда єм відів аж в р. 1956 на погробі в Братіславі.

На конець поставме такый вопрос: Могли Русины в тяжкім 1938 році роздобыти автономію а пак самостатный штат? Могли, кібы...

- Кібы Русины в тім часі мали кодифікований русиньский язык.
 - Кібы політичны партії Підкарпатської Руси не были такы розбиты (12 політичных партій і іншы фракції).
 - Кібы ся в Німецьку не хопив моци Ґітлер і не зачав 2. світову войну.
- Екзістує много далших „кібы“. Кібы перша Чеськос-

ловеньська республіка была досправды демократичным штатом. Кібы не была преферована політика чехословакізму. Кібы Підкарпатську Русь не обколесовали тоталітны режімы в Советськім Союзі, в Мадярьску, в Польщі. Кібы не было українського націоналізму.

Кібы то хотіли великы моцности. „Кібы“ але не платить. Одповідь звучить так: Русины в 1938 році не могли мати добрі фунгуючу автономію а уж нияк раз самостатный штат.

Др. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР, Краков

Уж сме на своїм Декотры дале в тото не вірят

Хвиля того дня была краситна. Сонце полне і ани єдной хмары. Од часу до часу візджали сме лем в даяку заляну гмлом долину, што ся асоціювала з Антоничовом метафором про впливане до миски молоко. Іхали сме з Богданом [Гамбальом-ред.] гу сонцю, полны радости і добрых думок. О 6.00 з Кракова, бо треба было здоляти на 8.30 до Горлиц. 9 вересен, краситный ден. Покус мали зме свідоміст історичной важности того, што проходит, в чым береме участ, до чого сме довели, але покус фурт якоси до нас тото не доходило. Богдан был неспокійний.

— *Якоси не вірю в тото вшытко... і не повірю, аж підпишеме...*

Я мала єм певніст. Уж нич не може ся стати. Знала єм од початку до кінця, як то вшытко было роблене, як єст неодвертальні сфінішуване, довершене і фертик (ту зас *Груба Берта* чомси мі на думці). Гей, 9 вересня на год. 8.30 были сме умовлены з горлицком нотарієм в єй бюрі на переписаня маєтку “Руской Бурсы”, котрий од 1995 р. был в нашым (Стоваришыня “Руска Бурса”) ужыткуваню, але од 14 грудня 1950 р., аж до 9 вересня 2009 р. заєдно оставал власністю Державного Скарбу РП. В імени Державного Скарбу выступувал і підписувал нотарійний акт Староста Горлицкій, Мірослав Вендриховіч, але присутний был тіж Віце-Староста, Кароль

Гурскі і ішы пані урядник зо староства. З нашої страны — мы двоє з Кракова, але вступили зме тіж по горлицких, вірно заангажуваных в діяльніст Бурсы, членів Заряду Стоваришыня — Ваня Квоку (колишнього ведучого, тепер секретаря РБ), Андрия Малецкого і Павла Малецкого (през остатні дві каденції барз активных членів заряду). Богдан хтіл, жебы нас было дуже, жебы радіст была векша....

І была. В каждом з нас была якаси торжественніст, штоси таке надзвычайне. Чули зме ся близком родином, таку близкіст рідко коли мож одчути, а мы сме чули — лучыло нас почутя вынятковости, важности, історичной вагы того торжественного акту. Знали зме, чули, же тото, в што більшіст Лемків уж не вірила, довершат ся з нашом участю в нотарійній канцелярії на ул. Бецкій в Горлицях.

Гей, дороги Краяне, же так повім кус по старому, реториком Матвія Астряба, Владимира Хыляка, редакторів “Лемка”. Гей — од 9 вересня 2009 рока газдуєме зас на СВОІМ, на тым маціцькым клаптику нашої старой, мудрой, патріотычній заангажованой руснацкой Лемковины. Каждый то глубоко пережил в собі, але явні ся чуло спільнотовіст, а не всобніст переживаня. Андрий задбал про фотографічне зареєструваня каждого моменту той церемонії, пильні

сме пильнували, жебы нияке слово чытаного документу не втекло спід нашої увагы, жебы не нашол ся гев даякій некорыстний для нас запис. По выяснію того і тамтого, што для нас было неясне, підписы были поставлены, документ запечатаний.

Но і... то очевидне, де сме поіхали — до НАШОЙ Бурсы. Нихто никого через поріг не переносил, хоц і такы думкы были. Але посмотрили сме на вшытко газдівскым, уж певным своего оком — і дальше, радіст фурт переважала над страплінями і фрасунками (яких преці немало вязало і вяже ся з трудным, як бы не смотрити, газдуваньом). Вшытко ся нам виділо нележке, але можливе до зробліня. Підняли сме рішыня про основны на тепер крокы ремонту, про напрямы і формы діяня, про ближше і дальше будуче. Дуже в нас было спокою, почутя згоды і єдноты. Здає ся, же чули сме взаїмну вдячніст для себе, же спільным трудом довели сме до того моменту. Так чує ся одповідальний і певний своїх кроків газда, гязда, котрий добрі знат, же тепер аж буде міг зачати таку правдиву, згідну зо своїма плянами і способами газдуваня газдівку. Не тівко навет в словах, што в спокійным обзераню і плянуваню вшыткого, было тото явні чути. Нихто з нас певно не забуде того спокою і тихой радости. Андрий аж і одкликал свої лекції в школі, ци попросил о заступство, бо жаль было

• Староста Горлиць Мірослав Вендриховіч грає Олені Дуць-Файфер із переводом Руської Бурси од штату до властництва Товаришнина Руська Бурса за притомности Богдана Гамбаля.

не переживати того, што нас в тым дни лучило.

Але... торжество в тым і є, же вертат ся по ним до штоденности, до дальшого жытя, до обовязків. Мы з Богданом пішли сме ішы до Выділу Архітектуры міста Горлиц, бо якісьм чудом вказало ся, же тот фалаток бурсацкой землі, якій ся ішы по вшыткых завлащаннях і анектуваннях остал з давного гідного ареалу Бурсы, в пляні міста перезначений є під сакральний объект. Што за фрас, або нашы обеднаны (не)приятелі, барз певны свойого, запланували ставляти гев церков, або братя римокатолики в свой великій побожности хтіли дати ій выраз на нашій землі. Дознали зме ся, же то помылка і як ей цофнути і так сме того прийняли, мудро-глупо, але прийняли.

Вертали сме до Кракова, а Богдан якісь неспокойний, дале свос:

– За легко нам того пішло, кумо, за легко, то мусит быти якісь політичний уклад.

Не за легко, Богдане, нияк не за легко, барз тяжко. Я того знам на

каждым, каждіцькым етапі. Може Ты кус інакше на того смотриш. Але през такой 20 років то был една велика, неустаюча борба, часом доводяча до тотальной безсилы і розпуки над безправієм. Борба тым тяжша, же ведена з завіту предків, якій нам лишили в статуті, прото не маюча выміру нашой лем одповідальности, але вымір ідеового тырвання на позициях “честных, хоц невыгідных” – до Гуньковой фразы ся одкликуючи. Не мож нияк выречи, написати про тоты емоції, які родили ся, коли пред урядниками, од повітових, през воевідских аж до міністерийных, треба было тлумачыти, чом не ідеме на “угоду”, чом не хцеме маством Бурсы поділити ся з так згідливыма Обеднанцями, котры хцут з нами спілгасдувати на нашым подвірці. То мы сме все мусіли стояти на позиції незгідливых, аж і до той ступени, же навет “нашы”, нп. репрезентанты Фондациі “Рутеніка” ганьбили мя, же не хцу ся добесідувати преці тіж з Лемками, зо своіма.

А я знала ем уж, што то значыт уступити ся хоц лем на піл паль-

ця. Была ем при ватряній здраді. Товды, в 1989 р. сме не знали тых нечестных, перфідных маніпуляций, коли ся входить до дачыйой хыжы і рече: я не проти, жебы сте ся і вы влучыли до спільной работы під моім диригуваньом і для мойой выжшой, барже свідомой ідеології. В 1989 р. мы того не знали, але нашы предкы того знали і того нам в статуті записали, же масток Бурсы николи не може служыти українській лем русинській ідеі. Безвыхідна детермінація, безсильніст, зачудування над призвоільном зо страны уряду на такы маніпуляції, яких допусчали ся нашы опоненты – то лем част тых емоцій, які нияк не легком творили 18-літню борбу про Бурсу. Повинно того ся речы отверто і явні. Не было інчой дороги, не было выбору. Вшыткы догоды, угоды, бесіды, обіцанкы все ся кінчыли недотриманьом умов през Обеднання Лемків. А урядови было на руку поділити і справа залатвлена – достали і єдны і другы.

Як ходит про становиско уряду, то хтіла ем вказати, як вельо залежыт од конкретного і уцтивного урядника. Першым таким чловеком, котрий посмотрил на справу од моральной страны, а не лем од формальной выгоды, был др Анджей Вельц, в 1995 р. дыспонуючий, як керівник Рейонового Уряду в Горлицях, маством Руской Бурсы, звільненым през ужыткуючи го скорше шпыталь. Для него очывидне было тримання ся статутowego запису про того, хто ма спадкобрати Бурсяний масток. Його то рішыньом Товаришнина “Руска Бурса” остало в 1995 р. через умову – ужычыня фактычным ужытковником мастку Бурсы. І то нам дало товды дуже сил до дальшой неуступливой борбы.

Другом, безсперечні прихыльном нашим старанням особом, был др Артур Пашко, през пару років, на переломі століть, полномічнык Малопольского Воеводы до справ Національных Меншын. Його цілю было довести до консенсусу,

до ситуації, коли обі країни будуть задоволені. Мал він свідоміст недо-тримування умов през Обеднання, але видно не мал на тівко сильной, неза-лежної позиції, жебы протистави-ти ся тому лавіруванню і підняти згід-не зо своїм становиском рішыня. Рішыня таке міг підняти лем воевода в порозумлінню зо старостом. А дост долго, по уступлінню др Вельца, не мали зме щестя до хочахых похылити ся над нашым проблемом урядни-ків на тых становисках. Їх рішыня были асекуранцтвом, дбаньом про свої політичны інтереси, уступува-ньом пред аргументами о добрых польско-українських одношынях. Прото нашли сме ся в такій ситуа-ції, коли повітовы спеціалісты од маетковых і ґрунтовых справ мали уж пришыкуваны готовы пляны і документи діліня будынку і бурсяно-го поля. То было підняте через Гор-лицкого Старосту рішыня. Памятам і все буду памятала детермінацію, в якій сме ся товды нашли. Знали сме, же уж ничым не затримае того рішыня, лем можеме заблюкувати його виконання судовым процесом. Так сме мусіли зробити. Котрий то раз справа Руской Бурсы в Горли-цях мусіла ся вести перед судом, котрий то раз добро Лемків-Руснаків не остало взяте під увагу? В консуль-тації з добрыма правниками ство-рили сме приносячу ефект бльокаду для поділіня маетку. Знали сме, же то до ничого позитывного не дове-де, але пред предками і пред істори-йом хтіли сме мати чысты сумління, же зробили сме вшытко, што было нам доступне, жебы маеток Руской Бурсы не служыл українській ідеоло-гії серед Лемків.

Но і якій чудний ест тот світ. Коли справа стала ся безнадійна, товды пришло ей позитывне рішыня. Посклададо са на тот ефект пару чынників:

– Од 2006 р., коли меншыны мают, хоч не значучу, але мают, свою репрезентацию в Уряді РП, во Спіль-ній Комісії Уряду і Національных і Етнічных Меншын, мам можніст,

репрезентуючы Лемків, фурт і упер-то домагати ся розвязаня важных для лемківской достоменности пробле-мів. Справа “Руской Бурсы” став-ляна была як сталий пункт на біль-шости посіджынь Комісії, а тіж перед Контрольным Комісіейом до справ Націоналнх Меншын Рады Европы і бодай два раз в Соймі РП, на посіджынях Комісії дс. Національных Меншын.

– Справа Руской Бурсы в Мініс-терстві і в Соймі все ставляна была едновременно зо справом оддана Народ-ного Дому в Перемышли. Парадок-сальні скорыстали сме тіж з силы натиску Українців в Польщі (справа Народного Дому остала позытывні розвязана в тым самым часі як і спра-ва Бурсы).

– Щесливі, на становиску Мало-польского Воеводи і на становиску Міністра Внутрішніх Справ, одпо-відального за національны і етнічны меншыны, нашли ся в тым самым часі барз практычны, ретельны, рішучы особы, котры рішыли справу довести до кінця. Тым разом воевода. Єжы Міллер не дал ся звести мані-пуляціям Обеднання (а были они, зас были), Міністер Томаш Сёмоняк выділил суму гроши на купліню през Обеднання Лемків будынку, якій ім одповідат, в замін за одступліню од старань про маеток Бурсы і справа ся закінчыла.

За символічну злотівку купили сме реченого дня наш маеток (то был єдиний допущений правом спосіб) і треба зачынати газдувати на своїм.

Плянів і думок маме гідні. Певно зас треба буде долгых років, жебы про тото ци тамто ся выстарати, нп. про етаты на ведіню професийно-го осередка культуры, про грошы на збудуваня такого осередка, ітд., ітд.

Лемкы іщы не вірят. Задзвонил до мене Павло Стафиняк, єден з початковых ведучых реактивуваного в 1991 р. Товаришыня “Руска Бурса”, дотеперішній активний і гойний член – Ци то правда?

Правда, Павле, правда Ваню, Миколаю, Параско, Ганцю. Газдує-

ме на своїм, зас..., хоч ся здавало, же тому не быти. Нестор Жылич писал:

*Всі народы світа
В двадцетым століттю
Газдуют на своїм
Лем Лемкы на смітю.*

Декотры, предо вшыткым сами предвоєнны Горлицкы Бурсакы, не діждали той хвилі (з Бурсаків оста-ли ся живы лем Бубняк в Амери-ці і Павло Дзюбина в Горлицях). Але тоты што чытают, слухають, хцут знати, най ся тішат разом з нами – хоч лем символічні, але ту, в Бурсі, уж сме не на смітю, лем на своїм. Може зато, же в ХХІ століттю? Бодай оно ліпше як ХХ было.

А на конец іщы подякува-ня – выміненым ту представни-кам Уряду: Анджейови Вельцови, Артурови Пашко, Єжему Милле-рови і його теперішній полноміч-ницідс., Національных і Етнічных Меншын, Ельжбєті Мірга, Тома-шови Сёмонякови, правнико-ви Владиславови Пенксі – крас-ні дякуєме.

А Вам, Лемкы, на першым місци Ярославе Трохановскій і Павле Стефановскій – котры для добра Лемків зрекли сте ся своїх оддільных старань про ма-еток Бурсы, жебы дати шансу єдно-інституційного выступління Лем-ків, Заряде Товаришыня Лемків і інчых лемківських організацій – дякуєме за попертя, поміч і чест-ніст в тій справі.

А найбарже дякуєме тым, котры Бурсу створили, розвинули, вели, бороли ся про єй приналежніст до Лемків, пильнували ідеового рус-нацкого напряду єй діяння і пере-казали нам в статутowym диста-менті – Боже Вам заплат, вшыткы Горлицкы Бурсакы, не змарнуєме того добра, Вашого Завіту.

Тота статя была напечатана в “Бєсіді” 2009, ч. 5, с. 9-11.

о. Михайл ХОЛОШНЯЙ*, Дюрдєв

АЛЕКСАНДЕР ДУХНОВИЧ

И БАЧВАНСКО-СРИМСКИ РУСНАЦИ З ОКРЕМНИМ

ОГЛЯДНУЦОМ НА ЄДЕН ЙОГО НЕПОЗНАТИ ТВОР (1)

Початок друкованого слова на народній бешеді бачванско-сримських Руснацох представля публіковане збірника народних писньох *Русскій соловей* 1890. року, рускокерестурского учителя Михаила Врабеля, познейше редактора у Будапешту виходячого часопису *Недѣля*, а котри бул по походженю з Горніци.

У Збірніку, друкованим у ужгородській друкарні Келет, публіковани, як гутори вступне слово самого автора М. Врабеля, з матеріялну и моралну потримовку самих бачванско-русских братох¹, нашли ше 115 писні од вкупно 188, на народній бачванско-сримській рускій бешеді. Интересантносць тей кніжки состої ше, медзи иншим, и у тим же на форзаці публікації видрукована Ваєрманова літографія народного будителя Подкарпатских Русинох, грекокатоліцького священника и каноніка Конзисторії Пряшовського владичества Александра Духновича, а после предисловія Михаила Врабеля шлідзи Духновичово **Вручаниє: Я Русинъ былъ, емъ и буду, я родился Русиномъ.**

Новши вигледованя отворели дзвери спознаню же потреба за друкованим словом при Руснацох Бачки и Сриму постояла и пред зявйованьом Русского соловей – літературного витвореня чисто секулярного жанру. Юлиан Рамач, у своєї, 2002. року обявленої *Граматики*, у поглаві з насловом: **Наш народни и Литературни язык**² указує на перши виданя на церковнославянским языку: „Нашо (бачванско-сримске) потераз найстарше зачуване виданє на церковно-славянским языку и язичию – апокрифни текст *Сон Богородици* – друковане 1889. р. (на 8 боках) у друкарні братох М. Попович у Новим Садзе. У истей друкарні 1899. р. друковани наш найстарши преложени твор – апокрифни текст *Заповиданиє Господнє*³ (обсяг 15 боки)“.

Чи можливе же ше историйат друкованого слова за бачванско-сримських Руснацох на церковнославянским языку пред зявйованьом першей друкованої кніжки на бешеднім народнім языку – Русским соловейом, состої лєм у тих двох начишлених, по обсягу ценюндих публікаційох? До того, познаваюци руске народне єство, хторе указує виразну свою прикмету моцней привязаносци гү церкви, и улогу руского священства у култури, дзбанє за просвищованє и писменосць вирнікох, чежко повериц.

У подняцї зазберованя рухомих културних доброх по местох дзе єст руского жительство, автора тих шорикох (1987-1995-их роках), пренашол ше єден молитвенік, чий обсяг виноши 452 боки, зоз єдним, тиж интересантним, на концу молитвеніка приложеним додатком **Страсци Господа Бога и Спаса нашого Иисуса Христа** – обсяг понад 90 боки⁴. Шорики хтори шлідза, постараю ше указац же тот пренаходок позарядового значеня за Рус-

нацох и же вон представля першокласни памятник историйату поставяна фундаментох друкованого слова за руске жительство Долїнци.

Пренайдзени, явносци непознати **Молитвенік**, ноши у библиографийох уж стретану назву: **Молитвослов для русских дѣтей** и представля, цо на його першим боку и призначене, виданє русинского національного будителя Александра Духновича, **МОЛИТВОСЛОВ для РУСКИХЪ ДѢТЕЙ изданъ АЛЕКСАНДРОМЪ ДУХНОВИЧЕМЪ**. Таки Молитвослов з таку исту назву А. Духнович обявел у Будапешту 1854. року. Обсяг му бул, судзаци по податках Духновичовей библиографії у кніжки Карпато-русские писатели⁵ Федора Ф. Аристова, 210 боки⁶.

Медзитим, место друкованя пренайдзеного молитвеніка не Пешта, але Зомбор – главни город дакедишней Бач-Бодрожсей жупанії, нешкайше општинске место Автономней Покраїни Войводини у Републики Сербії. Место, хторе ше, як познате, находзи недалеко и од матки бачванско-сримських Руснацох – Руского Керестура, а и Коцура, двох найзначнейших и найстарших русских населеньох.

Отже, пренайдзеному у ані єдней Духновичовей библиографії не спомнутому, нашей културней рускій явносци непознатому Молитвеніку цильна група була дзеци Руского Керестура, Коцура, Вербасу, Нового Саду, Шиду, Бачинцох, Петровцох и других бачванско-сримських местох, дзе було присутне грекокатоліцьке руске жительство. Тото потвердзує и факт же ше го у горе спомнутей акції зазберованя етнографского материялу находзело у велїх наших русских обисцох, як у Керестуре и Коцуре так и у Дюрдьове. Три прикладніки того Духновичово молитвеніка чуваю ше у Рускей одлоги – Музею грекокатоліцькей парохії у Дюрдьове, а над єдним окончени и реставраційни-повязовацки роботи.

Рок виданя Молитвослова, 1865. Вон за Руснацох, не лєм у Бачки и Сриму, але ширцом швета – маркантни. То рок упокоєня Александра Духновича, хторе ше одбуло 30. марца. У тей хвильки чежко повесц чи Духнович зажил виходзєне Молитвеніка. Єдини неспорни остава факт же тот молитвенік винєшени на шветлосць дня у єдним позним, узретим и з искусством нагромадзєним животним возросту Духновича, же вон не представля репродукцію пештанского виданя Молитвослова за руски дзеци, але представля єден обсяжнейши твор.

Незаобиходне спомнуц и друкарню хтора у технічним смислу оможливила же би публікация Молитвеніка збачєла шветло дня. Вона у Молитвеніку менована як друкарня А. Ваґнера и Товариша.

Сербска историография⁷, цо мож було и обчековац, зна за постоянє тей друкарні. З єй вигледованьох мож дознац

же власник друкарні Андрей Ваґнер народzeni у Пешти 1827. року, дзе виучовал друкарске ремесло при Ландеро-ро-ви, же як калфа робел при Битарманови у Суботици, а 1860. року отворел самостойну друкарню у Зомборе. Мено його содрукара остало неидентификоване. У Ваґнеровой друкарні 1865, значи истого року як и Духновичов *Молитвенік*, почали виходзиц и перши зомборски тижньово новини на мадярским язикю *Приврета (Ipar)*; а рок познейше, 1866. и перши часопис на сербским язикю: *Школски новинки*. У друкарні виходзели и рижнородни публикации на немецким язикю.

Интересантне же описи Ваґнеровой друкарні, начишлюючи фурми букв: гражданка, Вукова сербска кирилка, латинка и готика, не споминаю церковнославянску кирилку. И не лем того, не спомнути ані сам Духновичов *МОЛИТВОСЛОВ для рускихъ, дѣтей* хтори друковани пейц роки по отвераню друкарні, а ані Страсци Христо-во публиковани рок познейше, 1866. року.

Вшеліак же интересантни податок з библиографіи друкара Ваґнера, по котрим место його народзения, його калфованя и виучованя ремесла – Будапешт, место друкованя и першого Духновичового *Молитвеніка* з исту назву як и зомборски.

Цо ше дотика змисту *Молитвеніка*, вон не одступа од традициональних нормох молитвословней церковней пракси. На самим початку ше находза два молитви: една за початок каждого модленя и друга за починане каждого діла. Шлідза ранши и вешарши молитви, а тиж молитви на найрижнороднейши потреби у хторих ше у меншей мири зявю и елементи народней карпаторускей бешеди.

З позиції нешкайшого богословского похопйованя Литургії, проблематична часц у хторей ше находза молитви предвидзени за модлене под час одправяня и шпиваня дзепоедних часцох Служби Божей. Поведзме: молитва на *Иже Херувими*; молитва на *Достойно*; молитва на *Отче наш*, и други. Ту мож поцагнутц паралелу зоз паралитургійну праксу у Латинскей церкви, хтора настала як пошлідок нерозумения латинского язика у Служби и надомесценя того нерозумения з индивидуальним читаньом розумлівих, на живе бешеди написаних молитвох. Можебуц у тей часци Духновичового молитвеніка ест ліхи, авторови несвидоми шліди упліву паралитургійних формох побожносци латинскей провениенції. Медзитим, понеже молитви у Духновичовим *Молитвослову* на церковнославянским язикю, на яким ше одправляла и Служба Божя, їх наставане не мож потолковац з нерозуменьом Службових текстох. Як реална указує ше предпоставка же ше возростна непорихтаносц дзецох активно ше уключих до шпиваня на Служби, жадала надомесциц з їх

индивидуальним читаньом паралелних молитвох, старши у тим чаше шпивали ведно зоз дзияком писні самой служби. Же *Молитвослов* бул наменени дзецом потвердзує насампредз його назва, але и една дробніца. У мисяцословней часци (б. 206-257), у хторей, починаючи з меша-цом септембром, консеквентно пошоровани лем канонски

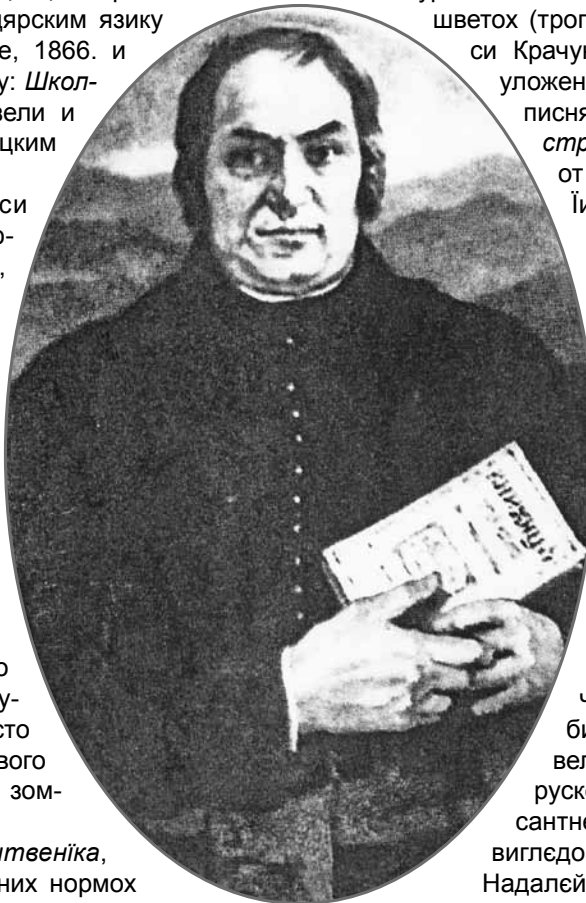
литургійни тексти Службох заповиданих и векших шветох (тропари, кондаки, величания и ирмоси Крачунского и Вельконоцного канону), уложена лем една єдина паралитургійна писня Велького пиятку зоз назву *Писня страстна*, и з надпомнуцом же вона: от дїтей поема при гробї Господа Ісуса Христа (б. 227 – 228).

После Службових парамодлящих текстох шлідза прозни молитви ґу споведзи и причасци, преплечени з писнями, а закончене представляю два модленя до Духа Святого. У подобним стилу на прибіжно сто бокох записани прозни тексти молитвох, на хтори ше надовязую тексти у стихох очиглядних народних прикметох. Ту на пейц бокох заступена и катакисова часц зоз начишльованьом Заповидох Божих и церковних, Святих тайнох, християнских чеснотох и подобне. И тота часц би за язикословцох, пре присуство веліх елементох народней карпаторускей бешеди представляла интересантне жридли лингвистичних наукових вигледованьох.

Надалей шлідза канонски тексти Воскресних тропарох и богородичних осем гласох, тропари и кондаки шветох у цеку цалого року, починаючи зоз мешацом септембром, а потим ознова преплетане канонских и простонародних молитвох и писньох у рижних животних ситуаційох (у невольох, хоротох, за добру хвилю, за приятельох и неприятельох и велі други).

Єдине одступане од традиционального молитвословного змисту мож препознац у Правилу Молебним къ божественному и поклоняемому *ПАРАКЛИТУ ПРЕСВЯТОМУ ДУХУ* – твореніє инока Максима Святогорца, хтори за собу зохабя виразни пах востоку. Тот Молебне правило у молитвенікох грекокатоліцкей провениенції раритетне зявене, а даване такого значеня пневматології, хтора досц характеристична за Православну церкву, шведочи о Духновичовой орієнтованосци ґу традиційом Востоку.

Ту упутне здогаднуц ше Религійозних попатрункох⁸ Духновича, хтори вон публично винес у, 1851. року у Будапешту обявеним, Литургійним катехизису. Поволуючи ше на Я. Ф. Головацкого, Ф. Аристов у своєї кніжки Карпаторускіє писатели пренес опис єдней події хтора ше одбула непоштречно по зявйованю Катехизиса. Отже, галицки каноникове Спиридион Литвинович, дакедишні ректор духовней академії Варвареуму у Бечу и Григорий Шашкевич у катакисисовой часци толкованя *Епиклези* (Кеди и як ше одправя пошвецоване св. Дарох)

видзели одступанє од догматох Кафтолічеськой церкви и то приявели бечскому нунційови, хтори ініціював вишлїдуючи процес, ступаючи до кореспонденції зоз самим автором з Духновичовим владиком Пряшовским Осифом Гаганцом, гледаючи од Духновича пояснення. Як шведоча гореспомнути описи, Духнович з прешвеченьом бранєл свойо становиска поволюючи ше на ученє Св. отцох и ученє св. Восточней Церкви. Процес ше закончел з догварку по хторей Духнович не одступел од статї **Епиклези**, але ше зложел же би ше з ней виштригли за нунцияспорни даскельо боки, та нешка полни у Пешти друковани Духновичов **Катехизиз** представя ридкосц. У повтореним виданю **Литургийного катехизису** у Львові 1854. року Духнович заш лєм статю о **Епиклезі** публиковав у целосці.

У шветле тей епизоди ище интересантнїше постава **Правило Молебне** у пренайдзеним Зомборским виданю. У єдней молитви Правила модлїтель ше обраца ґу Духу Святому визнаваючи же Вон (Дух Святи) От Отца исхояй, и вь Сынї пребываяй и почиваяй (тот вислов превжати з канонского тексту Догмата вечурні Четиредесятїци, хтори ше инак з наших офіційно припознатих и вшадзи хаснованих богослужебних кнїжкох нїгда не сцерал). Одсуство догмату о виходзеню Духа Святого не лєм од Отца, але и од Сина, у єдней молитви зомборского непознатого виданя, остало з боку висшей церковней ґиєрархії не зауважене. Толерантносц ґу догматскому пневматолоґийному ученю Католической Церкви латинской традиції Духнович у **Молитвенїку** указал зоз невихабйованьом Филиокве у Вируї.

Заслужує острожносц и Духновичов вибор **Правила Молебного**, гречедско-русийского теолоґа Максима Грека Святогорца, од другой половки XVII в. у Русії почитованого як Святого, а котри бул з боку Русийского цара Василя III поволани до Москви же би участвовав у ділу препатраня и поровнованя богослужебних церковнославянских кнїжкох з греческими жридловими текстами, и же би як поштрєдник участвовав у прекладзе **Псалтира** з гречского, а преїґ латинского на церковнославянски язык. Премишанє до нукашней державней политики, критикованє моралних обставинох у дружтве, як и осудзованє манастирского способу жица з власніцтвом над велькими поверхносцями жеми, Максим Грек бул жертва чєжких обвинох хтори резултовали з його екскомуникованьом и манастирску цємніцу у Троици-Серґийовой Лаври при Москві, дзе до законченя живота 1556. року настали и числени його писани твори. Медзи нїма и **Правило Молебне**. Воно було 1839. року публиковане у манастирской друкарні Києво-печерской Лаври, и найвироятнїше го Духнович праве з того виданя превжал и дал му место у змїсту свойого зомборского **Молитвослова**.

После **Правила Молебного** шлїдзи акафистова часц зоз єдним **Господнїм** и єдним **Богородичним акафистом**. И тота часц представя традиционални змїст шицких старших молитвенїкох. Под уплївом литургийней традиції ґалиції до хторей ше зляло досц елементи побожносци Латинской церкви, у молитвенїкох новших датумох акафистова часц була вицискована, а на єй месце ше почали зявйовац новозложени кратки молебни до Шерца Исусового и Пречистей Дїви Марії.

Два дробнїци у **Молитвослову**, перша у тексту одпу-

сту Богородичного Акафисту на 422. боку, аж и случаю же би хибел перши бок з импресумом Молитвенїка, дзе ше менує цильна ґрупа – Руски дзеци, розришує дилему провєнієнції молитвенїка. Вона очиглядно руска, односно-но восточнославянска. Богослужєбна литургийна пракса предвидзує у одпустох споминанє менох национальних святих: у складзе з тоту праксу акафистов одпуст Духновичового молитвенїка спомина лєм мена основоположнїкох монашества при восточнославянских народох, кїєво-печерских святительох Антония и Фтеодосия: *Господи Исусе Христе Боже наш, пре молитви Пречистей Твоей Мацери, преподобних и богоносних отцох наших, Антония и Фтеодосия Печерских* итд. Друга дробнїца очиглядне потвєрдзенє грекокатолїцкого походзеня молитвенїка. У **Символу вири**, односно як ше у народзе популярнїше гутори, у Вируї (б. 11), єст Филиокве – визнаванє вири до виходзеня Духа Святого, не лєм од Отца, але и од Сина, а цо столїттями представляло вельки камень пошпоцєня у диялогу восточней православної и заходней католїцкей Церкви.

После **Пасхалиї**, при концу **Молитвенїка** находзи ше з язичного боку тиж интересантна часц, бо гоч написана на церковнославянским языку, вона порусначена з велїма елементами народней карпатурской бєшєди. Дзєпоєдни од ту присутних писньох находза ше и у наших бачванско-сримских, ище не у достаточней мири виглєданих и обявєних рукописних зборнїкох. Заступени велькопостни писнї, писнї Страстного тижня, але и єдна писня хтора ше шпивала на хованю, дзєшєц Богородични писнї, од хторих два означени як процесийово и два на Воскрєснущє Христово. Медзи Богородичними писнями записана и єдна хотра за нас бачванско-сримских Руснацох окреме значна, цо потвєрдзує уж и єй сам наслов: **Пїснь Богородицї вь капели керестурскей** (б. 438-439). Пошвєцєна є Мацери Божєй Водицовой при Керестуре.

*Чудна єси помочнице, пречистая Мати;
изобилно и по свюду, твоя благодати.*

*От востока до запада, твое имя славно,
и од юга до сївера; вездї вїрнымъ явю.*

*Во керестурской капели, ясно процвєтаєшъ;
яко солнце по всєй Бачкой, предїли сїяєшъ...*

Остава повєсц даскельо слова о додатку хтори на концу прилучени ґу Молитвенїку: **СТРАСТИ Господа Бога и спаса нашего ИСУСА ХРИСТА**. Гоч у долней часци насловного боку стої же **Страсци** друковани у Зомборі 1866. року (значи рок познїйше од друкованя **Молитвослова**), и же их друковал А. Ваґнер и друг, у шицких штирох прикладнїкох, хтори ше чуваю у **Рускей одлоги**, творя з Духновичовим **Молитвенїком** єдну целосц. Анї у найменшей мири кнїжка не дава упечаток же **Страсци** нахнадно укладани, лебо же постояли виданя лєм з Молитвословом без **Страсцох**. Мнє не познате же би **Страсци** були издавани як сєпаратне виданє без Молитвослова. Паґинация **Страсцох** у одношеню на **Молитвослов** тиж сєпаратна. Найподполнїйши прикладнїк у Рускей одлоги ма 90 боки, але хибі законченє.

Же и страсти за цильну ґрупу мали грекокатолїцких Руснацох не мож материялно потвєрдиц. Окремна любов ґу тому жанру духовного читаня, а и їх незвичайно велька розширеносц у нашим народзе у рукописней формі, дава у одредзєней мири право предпоставяц

же то точне. Першебутне походженє Страсцох треба гледац у сфери рижних формах побожносци практикованих у рамкох Латинской церкви, а хтори ше виројатно вчас почали укореньовац до побожносци нашого народу. Медзи православнима тот сегмент духовносци не приходзел до виразносци.

Интересантне же **Срасци** друкара А. Вагнера у Духновичовим молитвеніку не апокрифного змисту, але представляю канонски ткст 12 вибраних євангелийових виривкох Нового Завиту, и то точно так як ше тоти виривки читаю на Желєні штварток у богослужєнї хторе ше вола *Бдїйніє Страсцох Христових*. Медзи бачванско-сримскими Руснацами постојали у рукописней форми и таки Страсци з канонским текстом. То пошведочує єден прикладнік коцурского краснописателя Йоана Москаля, хтори ше чува у дюрдьовской *Русской одлоги*.

На законченю *Страсцох* положена ище єдна молитва хтору ше препоручує читац на постни дні у тижню, стреду и пияток, и єден прозни текст описованя Як прецверпел Господь наш Исус Христос во время страданя своего. Вон не канонского, але апокрифного походженя:

„Азъ прїяхъ сто два по лицу ударенїя, по устахъ съ гибомъ, три ударенїя прїяхъ по моеї святой глави и поперсїхъ, тридесять ударенїя прїяхъ, по плещахъ, три-десять ударенїя прїяхъ, за мои власи, тридесѣтъ повлаченъ быхъ, сто двадесять и седемъ тяжки издыханїя имихъ, за мою святу браду...“

Духновичов зомборски Молитвослов значне подняце и у подобово-художественним сегменту. Припознане за тоту технїчно-подобову часц оформленя публікації треба висловити насампередз друкарови А. Вагнерови и його анонимному соучашнікови у ділу. У *Молитвослову* ше находза осем графични литографски образчики неидентификованого автора: *Молитва на Олівней гори*, *Христос на Крестней драги*, образчик *Розпязца на Голгофти* хтори ше у кнїжочки повторює на трох розличних местах, образчик *Богомацери з Исусом и жезлом у рукох*, образчик *св. архангела Михаила з килашами и огньовим мечом у рукох*, и образчик *Діви Марії – Пресвятого шерца зоз лєлиу у руки* (характеристични приказ невостоочно-церковней провєнієнції, першобутно латинского до грекокатолицизма превжатога художественного виразу). На початкох поглавію находза ше графични заглавя, а закончує ше звичайно зоз кончиками. Єдна часц литографских образчикох зарамиковани до графичних околкох, цо случай и зоз насловним боком, як *Молитвослова* так и *Страсцох*.

Зомборске виданє *Молитвослова за руски дзеци* Александра Духновича не представля подняце руского друкарского діла, нет за тєраз анї єднозначного материяльного потвердженя даяких иницијативних активносцох за його публікованє з боку тутєйших наших руских духовно-културних преднякох тєдишнього часу. Заш лєм, з чєжкосцу мож оспориц право Руснацом, тот у цмоти културно-историйних спознаньох лежаци непознати твор Александра Духновича, прилапиц як акт поставянє темельного каменю начала истории друкованого слова за Руснацох Долніци. Тот камень – церковнославянского перїоду, а понеже слова импресуму гуторя же го поставел Александер Духнович (народни будитель Подкарпатских Русинов – М. Х.), публикация ма значенє и у смислу

препознаваня материяльных шлїдох нїгда не претаргнутих духовно-културних вязох прєсадзєного руского островка на Долней жеми з матичним побережїом Подкарпатской Руси.

Кєд ше бачванско-сримски Руснаци 1918. року нашли у радикално прєменєних дружтєвно-политичних обставинах новей держави Кральовини Сєрбох, Горватах и Словєнцох, и кєд стали пред новим вибором оргєнизованого културного живота, хтори означєли зоз воздзвигованєм своєй народней рускей бєшєди на уровень литературного языка, то то опредєлєнє не похопїовали як прєрезованє историйних духовно-културних вязох зоз своїма братами и шєстрами на Горніци. Глїбоке диханє символики спомнутих вязох мож ослуховац и у шлїдуюцим: иницијатор ствараня першей културней оргєнизациї Руского народного просвитного дружтва, дюрдьовски парох Дюра Биндах, на народней бєшєди бачванско-сримских Руснацох, у рускей, од владики Дионизия Нярадия оформєней друкарнї Просвити у Руским Керестуре, 1938. року видал молитвенїк. И тот молитвенїк достал назву з яку бул з боку Александра Духновича покресцєни и сам початок церковнославянского друкованого слова за Руснацох Бачки и Сриму, *Молитвенїк за руски дзеци*.

Позначки:

* о. Михаил Холошняй, парох гєсподїнски и капелан дюрдьовски.

1 Михаилъ Андреевичъ Врабель, Русскїй соловей. „Народна лира“ или Собранїє народныхъ пїсней на разныхъ угро-русскихъ нарѣчіяхъ, Книгопечатня „Келеть“ въ Унгварѣ, 1890. Фототипске виданє: „Руске слово – Дружтво за руски язык и литературу, Нови Сад, 1981.

2 Юлиан Рамач, Граматика, Нови Сад, 2002.

3 Исте.

4 У дюрдьовской Русскей одлоги постојали 4 прикладніки Духновичового МОЛИТВОСЛОВА для РУССКИХЪ ДѢТЕЙ зоз приложєним Страсцами. Єден од двох реставрованих бул з нагоди официјального отвераня діловних просторїюх Заводу за културу войводянских Руснацох, 28. марта 2009. року подаровани тєй новей рускей културней установи. Подаровани прикладнік похodzi зоз єдного приватного обисца на Маковским шоре у Руским Керестуре. Анї єден од штирох Одлогових прикладнікох не комплетни. Найподполнейши закончує зоз дзєведзєшьатим (90) боком додатку Страсцох Христових.

5 Федор Ф. Аристов, Карпаторусские писатели I, Москва, 1916. Репринтне виданє: Carpatho-russian literary association, Connecticut, 1977, b. 57.

6 У Аристовей библиографїи наслов хтори менує цильну групу – Русски дзеци – написани зоз два „с“, а исти атрибут у пренайдзєним непознатим молитвеніку виписани лєм зоз єдним „с“. Авторови тих шорикох не було доступне пештанске виданє же би ше прєверєла автєнтичносц атрибуту.

7 Марица Жикић, Сомборски следбєници Гутєнбєрга. Историјат сомборского штампарства (1850-1995), у: Прилози за завичајну историју 3, Историјски архив Сомбор, 1995, б. 15-6.

8 Федор Ф. Аристов, Карпаторусские писатели I, Москва, 1916. Репринтне виданє: Carpatho-russian literary association, Connecticut, 1977, б. 51.

Мгр. о. Ярослав ПОПОВЕЦЬ, председа Общества св. Йоана Крестителя

Вопрос літургічних книг про Русинів

(Выступ на научнім семінарі "Христіаньскы церьквы выходного обряду і формованя народной ідентичности карпатських Русинів", Пряшів, 5. новембра 2009)

Говорити на тему *Літургічны книги про Русинів, їх запроваджіння і хоснованя в богослужіннях Восточної церькви і перспективы до будучности* на научній конференції, є про мене честь. Но зарівно із тым потрібно повісти, же то тема широка і не дасть ся обяснити наповно в єднім рефераті. Спробую ту ходем накреслити головны часткы, якы ся дотуляють літургічного жывота грекокатоліків Русинів на Словеньску, точніше, в Пряшівскім архієпископстві. Скорше як зачну аналізувати высше спомянуту тему, хотів бы-м припомянути, же в інтересах обектivity мав бы ту брати участь і хтось із представителів Літургічної комісії, яка діє в рамках архієпископства, і тот повіренець мав бы інформувати о тім, як комісія помагати рішати літургічны (богослужебны) потреби народностных меншын в нашім архієпископстві і метрополії, міджі нима і русиньской. То значить, як помагати 33 469 вірникам грекокатолікам, котры ся в посліднім списованю людей приголосили офіціално к русиньскій народности і доведна 55 тисяч людём із материнським русиньським языком на Словеньску.

Прошто то припоминам? Зато, жебы і незаінтересованый чоловік порозумів, же перетолкованя літургічного або богослужебного тексту – то лем перша частка цілого процесу схвалёваня і запроваджіння ёго до пасторачной практики. Треба повісти і того, же-м був од початку при перекладах (тогда до некодіфікованого русиньского языка од року 1985), був ем од року 1999 і членом Літургічної комісії, тогда Пряшівського єпископства, же 6. 2. 2004 ем жадав тогда выменованого єпархом Яном Бабяком вікаря про Русинів, василіяна о. Павла Галька, жебы ся дождавав створіння Секції про Русинів при Літургічній комісії (з 12 членів ЛК 11 голосовало за створіння такой секції). То было першый раз в історії нашого єпископства, же в рамках Літургічної комісії была створена русиньска секція! Хоць вікарь про Русинів мав таку компетенцію од єпархы, зафіксовану декретом – дозєрати на переклады до русиньского языка, передкладати їх на схваління Владыкови..., но в процесі перекладів і предкладаня на схваління вікарь був од початку пасивным. В р. 2004 офіціално русиньска секція, яка робила в

зложіню о. Франтішек Крайняк, о. Мартін Костітнік і о. Ярослав Поповець, перекладала до кодіфікованого русиньского языка найпотрібнішы тексты допереду становлены програмом і предкладала їх літургічній комісії і Владыкови, жебы были засланы на схваління Восточній конгреґації до Рима. Секція в такім зложіню робила до кінця р. 2006.

• *Титулна сторінка Евангелія і апостолів на неділі і свята цілого року (Пряшів : Грекокатоліцький парохіалный уряд у Міджілабірцях, 1999), переклад: о. Ф. Крайняк, о. Я. Поповець, О. Кудзей, Др. О. Мыдликова і Др. Е. Дуткова.*

І за тот куртый час пожадала о схваління наслідуючих богослужебных текстов в русиньскім языку:

8. 3. 2004:
Тропарі і кондакы на неділі і свята (Молитвеник „Радуйте ся в Господі“)
Погріб – Парастас
Выбраны часткы св. Літургії
 29. 3. 2004:
Крестна дорога
Просьбы в сктенії Рцем всі при св. Літургії по русиньскы
Требник (русиньска верзія)
Молебень священичомученикови Пав-

лови Петрови Гойдічови

8. 2. 2005:

другый раз жадає: *Тропарі, Крестна дорога, Просьбы, Погріб – Парастас, Молебень, Акафіст.*

21. 5. 2005:

оправлений *Требник І. часть*, жадає заслати до Рима на Восточну конгреґацію через єпарху.

23. 1. 2006: третій раз жадає схваління: *Тропарі, Крестна дорога...*

13. 3. 2006: *Тетраєвангеліє про літургічну комісію.* Владыкови была адресована жадасть ускорити процес схвалёваня перекладів.

Зо вшыткых предложеных были схвалены 6. 3. 2006: *Крестна дорога, Акафіст священичомученикови П. П. Гойдічови і Просьбы в сктенії Рцем всі.*

13. 3. 2006: было заслане подякованя Владыкови за схваління.

Особитов перекладательсков роботов був переклад *Тетраєвангелія (св. євангелія од Марка, Мафтея, Лукы і Йоана)*, котрый перешов пересмотрінем (рецензій) зо стороны Літургічної комісії і був у книжній подобі надрукованый перед 10. Світовым конгресом Русинів (юн 2009) і жадасть о ёго благословіння была заслана вшыткым єпископам (братіславскому, кошцькому) і архієпископови Пряшівской метрополії.¹

По кус довшім вступі тепер бы-м хотів повісти, же на подобну тему, т. є. хоснованя русиньских перекладів, выступив о. Франтішек Крайняк в Кракові (14. 9. 2007) на 3. Меджінароднім конгресі русиньского языка.² У своїм выступліню повів і того: „Є то діло проблематичне, а то зато, бо скоро 1 200 років наш народ, як і остатні славянскы народы, хосноває у церькви язык старославянський і зроснув з ним, прияв го за свій. Но тот (старосл.) язык зістав лем языком церьковных обрядів, законсервованый в рамках релігійного жывота. Правда є така, же старославянський язык в днешніх часах не є літературным языком ниякого славянського народа. Каждый народ часом сформоває свій літературный язык на основі своего материньского языка.“

А то правда. На порівняня верну ся до

часів, а може буду дакус особный, кідь як зачінаючий молодый богословець в р. 1980 на Богословській факулті в Братіславі (тогда была лем една, латинська, де штудовали нашы богословці), ем был свідком того, як зачінали зо запроваджінём словенського языка до літургічного жывота ґрекокатолици-Словаки. Зо Святым писмом не мали проблем, бо перебрали го з выдрукованого Сполком св. Войтеха, не перекладали го зо старославянського языка, но **св. Літургію** ці часткы **Требника** (*святы Тайны*), взяли з выдрукованого (без уведжіня автора перекладу) 30. 9. 1970 року, котрый під ч. 2693/70 дав без проблемів хосновати в церквах тогды ординарь Ян Гірка. Пізніше, в р. 1973, был надрукований новий текст про „*Vysluhovanie sviatosti a svätenín – výber z Trebníka*“, де была позначка: „*Pre vnútornú potrebu Gr. kat. cirkvi. Č. j. 1203/73 Prešov 27. 9. 1973 Ján Hirka, ordinár, apošt. administrator*“. Аж омного пізніше был словенський язык уведжений і офіціално на жываня в епархії. Пряшів як літургічний язык по языку старославянським. Офіціално *Требник* в словенській верзії (схвалений Восточнов конґреґаціов) выдрукований был аж в р. 2006.

Тым прирівнанём хочу лем назначіти, же про хоснованя богослужебных-літургічных текстів у русиньскім языку при їх уводжаню до практичного жывота, при їх приправі на перекладаня і при самотнім схвалёваню – уділёваню імприматуру (ці точніше посыланю на Восточну конґреґацію), было од початку і тепер є, в порівнаню напр. зо словенським перекладом, менше доброй дякы, менше охоты. Напр., в Кошицькій епархії был про переклады до літургічного словенського языка выділений єден священник епархії (може мать і сполупрацовників – о. Марцел ґайдош), котрый ся занимає лем перекладами до словенського языка. Спарха так наповнять што мать становлене церковным законом – старати ся о віруючих, жебы мали вшытко потрібне про літургічний живот. Так бы то мало фунґувати і односно літургічных потреб віруючих Русинів.

Зато ставлям такой вопрос: **Чом бы не мав быти як третій або далший літургічний язык хоснований русиньскый**, а може, кідь є то потрібне, і мадарьскый ці іншы в нашій метрополії, то значіть в Пряшівскім архієпископстві, в Братіславскім або Кошицькім єпископствах?

На перекладах до русиньского языка систематічно ся робить уж 25 років. Поки не был кодифікований язык, взяв ся за фундамент лабірський діалект, котрый был найчістіший в бісіді а і прото, бо основателём той дороги перекладів до русиньского языка і їх потрібности был о. Франтішек Крайняк, котрый в тім часі был на Лабірчині священником. Можу сам досвідчіти, же переклады із языка старо-

славянського, котрый є фундаментом про русиньскы переклады, не є діло легке. Перекладательскый тім, котрый ся формовав од 80-ых років 20. стороча, стояв перед цалком новов задачов. На Словенську жыючі Русины, як другы з той народности, можуть днес чути дакотры літургічны (богослужебны) молитвы у своїм материньскім языку (першы были бачско-сримскы Руснаци у Войводині, Сербія). І в Польску дакотры священники про наших Лемків (Русинів) перебрали головно єванґелія і апостол до своєї пасторачной работы. Нашы братя-Руснаци у бывшій Кріжевацькій епархії мають уж переложене ціле Святе писмо Нового завіту, котре

Pohrib - Parastas

• Обалка Погробу – Парастасу (Выдала Свідницька друкарня про Словенську асоціацію русиньскых організацій, 2008), переклад: о. Ф. Крайняк, О. Кудзей і о. Я. Поповець.

переложыв, ці найвеце ся заслужыв о переклад, **о. Тадей Войновіч** (франтішкан – інтересе про наших монахів), далше проф. Янко Рамач, писатель Михал Рамач. О. Тадей Войновіч таксамо был ведучім перекладательского тіму.³ Владыка Георгій Джуджарь 14. 3. 2006 із радостів торжественно поблагословив того діло, жебы ёго віруючі могли чім скоріше чути слова Ісуса Христа у своїй бісіді. На тій події повів і такі слова: „*До тєраз зме ше служели зоз Святым писмом на церковнославянским языку, або зоз приватным прекладом без церковного одобрєня. Тота Библия, Нови завит, ... ма урядове церковне дошлебодзєне і зоз нєй ше тєраз чита у церкви і других месцох на богослужєню. То велька подія, историйна подія, котрей зме ище не свидоми.*“ Такой можеме і мы радостно повісти, же міджі тьма 2 378-ыма перекладами, в яких Святе писмо (хоць не ціле) є

переложене, належить і русиньскый переклад вшыткых єванґелій (Тетраєванґеліє).

Не так давно в ґрекокатолицькім словенськым часописі *Slovo* (ч. 18- 19/2009, с. 4 – 5), мав катехезу (проповідь) святіший Отець Бенедікт XVI. На кінці той катехезы, котра была присвячена св. братам Кірілову і Мефодіюв уводить: „*Cyril a Metod predstavujú naozaj klasický príklad toho, čo sa dnes označuje termínom inkultúrácia: každý národ musí vpustiť do svojej kultúry zjavené posolstvo a vyjadriť jeho spásonosnú pravdu jazykom, ktorý mu je vlastný. To predpokladá veľmi náročnú prekladateľskú prácu, lebo si to vyžaduje nájsť výrazy, ktoré vhodne preložia bohatstvo zjaveného Slova bez toho, aby sa zmenil jeho zmysel. Títo svätí bratia o tom zanechali veľmi významné svedectvo, na ktoré Cirkev hľadá i dnes, aby z neho čerpala inšpiráciu a usmernenie*“ (переклад Марія Спішіакова – позн. авт.).

Слова святішого Отця, думам, не треба коментовати. Суть точны. І Русины хотяь чути того „*zjavené posolstvo*“ властным языком.

Што ся тыкає хоснованя перекладів у нас, хоснують ся благословєны єпископом Яном Гірком **Єванґелія і апостолы на неділі і свята**, таксамо і **Тайны**. Чекаме на **Требник** (русиньську верзію), причім хочеме додати, же іщі 1. октобра 2006 в Пастырськім писмі, котре ся читало в церквах при уведжіню словенської верзії *Требника*, Владыкове Ян Бабяк і Мілан Хаутур написали: „*Zároveň Vám s radostí oznamujeme, že je pripravený aj rusínsky preklad tohto Malého trebníka. Čakáme už len na schválenie z Ríma, aby sme ho tiež mohli uviesť do praxe.*“ Віриме, же так ся стане уж скоро. Суть докінця і такы голосы, же *Требник* є схвалений Римом, лем не є уведжений до практичного жывота!.. В богослужінях, точніше при святых Літурґіях, русиньскы отцєве духовны, але і священники, котры суть на русиньскых селах, можуть хосновати в ектенії *Рцем* всі молитвы на вшелякы намірїня. Велє раз ем был свідком, же дакотры отцєве духовны собі самі выдумовали даякы просьбы, самособов по словенськы, котры мішали міджі просьбы старославянськы в ектенії *Рцем* всі, но барз тяжко їм было хосновати Владыком Яном Бабяком схвалєны русиньскы (а притім суть ориґінальны – позн. авт.)! Послухайме холем єдну або дві: **Служба за подорожных: Ты, Господи, котрый ведеш крокы чоловіка, посмать милостиво на твоего раба (твоего раба, твоїх рабіє; повість імя) і одпущь ёму (їй, їм) вшыткы добровольны і недобровольны провины. Благослов добрый задум ёго (ей, їх) намірїня, а ёго (ей, їх) подорож там і назад щастливо доведь до ціля, прязно ся ті молиме, выслухай нас і помилуй. Або служба благодарственна: Іщі ся ті, Господи Боже наш, молиме, жебысь милостиво прияв ку своєму небесному**

жертвенику днешнє подякованя і умоляня од свого недостойного раба (од своєї недостойной рабы, од своїх недостойных рабів; повість ім'я) і поміловав вшитых, выслухай нас і помілуй.

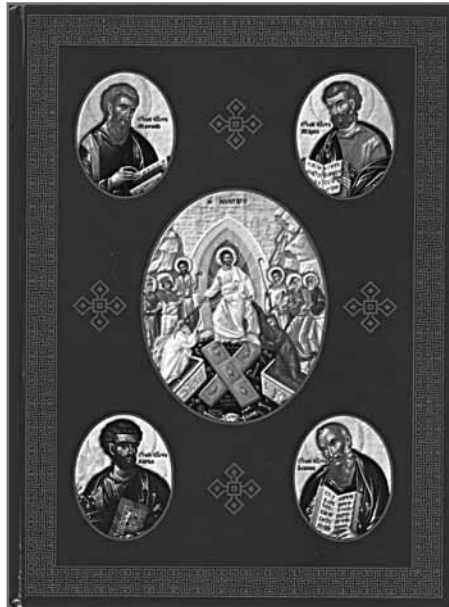
З інших богослужінь співають ся **Акафіст священомученикови Павлови П. Гойдичови**, молиме ся **Крестну дорогу**, главні в часі посту. Віруючі (і молоді) можуть ся учіти співати перед св. Літургійов або по ній, ці на одпустах, причащанях, кермешах, посвячіннях храмів... духовны пісні автора **Осифа Кудзея**, котры были і надрукованы.⁴ При погробах вірники можуть на поясніня погробных співів учіти ся змисел тых співів, кідь їх співають по старославянськы, бо мають на другій стороні переложены тексты в русиньскім языку. Має і про діти **святы ружанець**, котрый хоць в некодифікованій бісіді – покы зробити ся в кодифікованій нормі – можуть хосновати і молити ся зо священиком і людми в церкві на вшиткы маріяньскы свята або в місяцях май, октобер, ці при академіях. На хоснованя і навчання релігії є видрукований і схвалений **катехізм про русиньскы діти**,⁵ який в сучасности ся переписує до кодифікованой норми.

Найновшым ділом, котре ся докінчує, є переложена до русиньского языка **Літургія св. Йоана Златоустого**, ведно із прокомідію (початковима молитвами на приготівліня дарів на жертвенику), котре буде послане таксамо Літургічній комісії. Вірме, же комісія найде у своїм програмі час пересмотрити тото літургічне діло. Дакус нас знеїщує факт, же в Літургічній комісії в сучаснім зложіню перекладами до русиньского кодифікованого языка ся ниhto не интересує ани не штудує тот язык, ани го не хоснує в літургічній практиці при пасторації у своїх парохіях! **Тых літургічних текстів про богослужіння в русиньскім языку не є много, но при добрій волі може і днесь тоты, котры суть, каждый отець духовный, який любить своїх вірників, головні, кідь прийде до русиньской парохії а він не Русин, взяти до рук і хосновати на благо людей і чісте своє сумління, же дав каждому вірникови што ёму належить. Кідь тото не порозумить, як пише апостол Павел: „Перед Господом буде стояти“.**

Вопрос перспектив до будучности

Може бы-м то згорнув до трьох пунктів:

1. Учіти ґенерацію старших священиків, котры суть душов і тілом за старославянське, но не суть закамяніло проти русиньським перекладам, але і тых, котры хотять вести пасторацію про русиньскы вірників, жебы самы не заміняли кодифікований язык, кідь читають єванґелія або іншы молитвы. Они суть (молитвы і єванґелія) в порядку. Мусять ся учіти кодифікований язык. (Ту бы могли помочи світськы інституції, кідь бы книги о языку заслали холем про священиків, які тому процесу суть нахылены – позн. авт.).

• Обалка **ТЕТРАСВАНГЕЛІЯ** Мафтей, Марек, Лука, Йоан (Пряшів : Світовий конґрес Русинів, 2009), переклад о. Ф. Крайняк і О. Кудзей.

2. Повзбуджувати молодых священиків, котры ідуть дорогов кодифікованого русиньского языка, жебы розвивали го, хосновали при кожній можности і раз вступили до перекладательской роботи, який намагають і Общество св. Йоана Крестителя. Таксамо в тім ділі може велє зробити Інститут русиньского языка і культури ПУ, де почас штудія русиньского языка можуть вирости помічники із рядів інтелігенції, котры бы ся интересовали церковныма перекладами, а то значить – добрі і тісно сполупрацювати з інститутом.

3. Научати наших вірників, а то і молоді ґенерацію, жебы не сановали купити собі книжочку, часопис, ці Святе Писмо, котре виходить про них, читали їх і писали

статі на опублікованя до Грекокатоліцького русиньского календаря і часопису Артос, жебы їм русиньскій кодифікований язык вошов „до крови“, учіли ся свій язык они і їх діти хосновати не лем в співах на славностях, фестивалах, но і при молитвах і богослужіннях.

Самособов, найголовніше про перекладательскій тим є не заставити ся на перекладательскій пути, не заспокоїти ся із тым, же маме переложены може найвеще літургічнх і богослужбных діл до русиньского языка, в порівнаню з навколишніма країнами, де жыють Русины, на дати ся ослабити неохотов дакотрых священиків. Бо чекать нас до будучности переклад **Псалтыря, утрєні, вечурні, пасхальных ці рождественных богослужінь**.

На закінчіння свого реферату уведу, же до великих богатств належить і то, же każde переложене літургічне (богослужбне) церковне діло – то нелем переклад, але і молитва. **Хосновати тоты діла значить – молити ся.** А як нас учить св. апостол Яков через своє писмо: „Велику силу мать спмагаюча молитва справедливого.“

Зато чім веще наших священиків і вірників буде тоты діла хосновати – то значить молити ся, будуть ся молити ся за тото діло, просити Господа Бога, жебы допомагав тому ділу, благословив ёго і тых, што про нёго роблять, і так чім скоріше дав ся дочекати плодів того намаганя.

Позначкы:

1 В контексті русиньскых перекладів на тім місті бы пасовало увести интересну курту інформацію пресканцеларії Конференції єпископів Словеньска, в якій было перевзяте з твору *Život Cirkvi*, Bratislava, 42 (2002), с. 9, слідує: „*Argentinski Indiáni kmeňa Vichi si môžu čítať celé Sväté písmo už vo vlastnom jazyku. Podľa najnovších údajov žije v Argentine asi 50 000 Vichiov. Tento kmeň je ohrozený pre stále väčšiu expanziu pasienkov v severnej Argentine.*“

2 Поз. Крайняк, Франтішек: Русиньскій язык у конфесійных текстах. In *Русин*, XVIII, 1, 2008, с. 23-24.

3 Поз. Планчак-Сакач, Олена: Остали сме вирни жридловому тексту. In *Русин*, XVI, 1-2, 2006, с. 23-24.

4 Kudzej, Josif: *Duchovny pisni*. Obščestvo sv. Joana Krestitelja, 2008.

5 *Малый грекокатоліцький катехізм про русиньскы діти*. Зоставитель о. Франтішек Крайняк. Пряшів : Русиньска оброда, 1992.

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы**. Реалізоване з фінанчнов помочов Міністерства културы СР – програм Култура народностных меншын 2009. Адреса редакції: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **051/772 56 29**. Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПґДр. Кветослава Копорова, ПґДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПґДр. Анна Плїшкова, ПґД. Реґістрачны чїсла: EV 328/08, МІС 49 589**.

Адреса часопису на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в новембрі 2009 р.

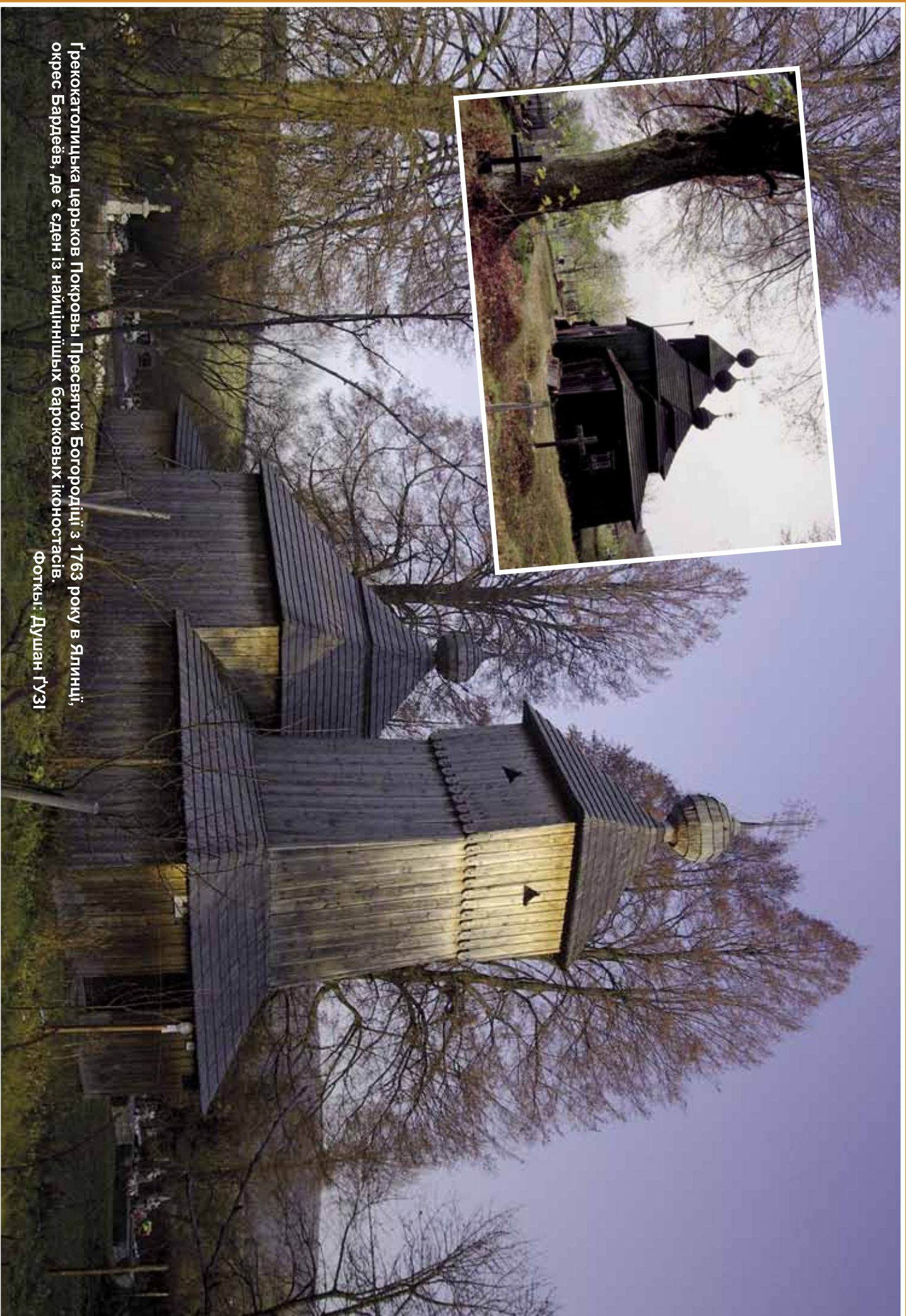

... радість була позерати і на красні дівки-Русинки в прекрасних народних кроях, котрі уж довше співають і взяли участь і на попередніх річниках цілословенського конкурсу Співи мого роду,...

... порадовали нас, самособов, і професіоналы з Піддукляньського умелецького народного ансамблю в Пряшові, котрі збогатили програм ґалавечора, главно темперментныма танцями.

Фоткы на обалці: А. ЗОЗУЛЯК

Грекокатоліцька церьков Покровы Пресвятой Богородиці з 1763 року в Ялинці,
окрес Бардеєв, де є єден із найцінніших барокових іконостасів.

Фоткы: Душан Гузі